

OP ZOEK NAAR
DE MEERWAARDE VAN
OPERATIE STEENBREEK
VOOR GEMEENTEN

Alissa Böhm

9 september 2016
Definitieve versie

MEERWAARDE VAN OPERATIE STEENBREEK VOOR GEMEENTEN

*Onderzoek naar de meerwaarde van de deelname aan de landelijke Stichting
Operatie Steenbreek ten behoeve van biodiversiteit voor gemeenten in Nederland*

Auteur: Alissa Böhm
Studie: Diermanagement
Major: Wildlife Management
Studentennummer: 920821004

Kader: Afstudeeronderzoek
Instituut: Van Hall Larenstein – University of Applied Science

Eerste begeleider: Berend van Wijk
Tweede begeleider: Christa van der Weyde

Onafhankelijke
Beoordelaar: Arjen Strijkstra

Opdrachtgever: Wout Veldstra, Voorzitter Werkgroep SOS
Organisatie: Stichting Operatie Steenbreek

Voorwoord

Dit onderzoek is uitgevoerd als afstudeerproject in het kader van de bachelor Diermanagement major Wildlife Management aan Hogeschool Van Hall Larenstein (VHL) in Leeuwarden. Het onderzoek is in opdracht van Stichting Operatie Steenbreek (SOS) van februari tot september 2016 uitgevoerd.

Vertegenwoordiger van SOS was Wout Veldstra, voorzitter van de werkgroep van SOS. Het onderzoek is vanuit VHL begeleid door Berend van Wijk en Christa van der Weyde en onafhankelijk beoordeeld door Arjen Strijkstra.

Het onderzoek maakt deel uit van een project waar nog twee andere VHL studenten, Nora Hausen en Thrisha Franke, bij betrokken waren door hun onderzoeken over ecosysteemdiensten in particuliere tuinen en de meerwaarde van particuliere tuinen voor de ecologische structuur in de gemeente Leeuwarden.

Allereerst wil ik graag Berend van Wijk en Christa van der Weyde bedanken voor hun inzet, expertise en gezelligheid tijdens de bijeenkomsten. Door hun was het mogelijk in mijn spontane ideeën en uitvindingen een rode draad te vinden. Ook Arjen Strijkstra heeft met zijn inhoudelijke opmerkingen gegarandeerd dat ik het uiterste uit mijn onderzoek heb kunnen halen.

Ten tweede wil ik graag alle respondenten van de gemeenten en organisaties danken, die mij hebben laten zien dat samenwerking en uitwisseling een essentieel onderdeel van elke succesvolle organisatie uitmaakt. In het bijzonder Wout Veldstra, ook voor de kans om voor een korte tijd deel uit te maken van zo'n pioniersproject als Operatie Steenbreek, maar ook alle andere interviewpartners hebben mij het gevoel gegeven hoe je echt betrokkenheid en passie voor je werkzaamheden kan hebben.

Daarna wil ik mij ook bij al mijn "editors" bedanken met name Erik van Leeuwen, Nora Hausen, Melanie Leijding, Helga van der Voort, Linda Kölln en de mevrouw die naast mij in het vliegtuig naar Dublin zat, die met mij uren hebben doorgebracht om het onderzoeksrapport te maken zoals het nu is

Ten slotte wil ik nog mijn (andere) vrienden en familie danken voor hun steun en positieve energie die mij tijdens het onderzoek leiding heeft gegeven.

Samenvatting

In Nederland gaat biodiversiteit nog steeds achteruit door onder andere de urbanisatie van het land. Een belangrijke factor hierbij is versnippering van natuur dat mede wordt veroorzaakt door verstening van de urbane leefomgeving. Particuliere tuinen zullen een steeds grotere betekenis krijgen ten opzichte van biodiversiteit. De verstening van tuinen neemt echter steeds meer toe. Daarom is Stichting Operatie Steenbreek (SOS) opgestart om gemeenten in het voorlichten over de voordelen van groene privétuinen en het motiveren van hun burgers te ondersteunen. SOS heeft het doel om door privétuinen het behoud van biodiversiteit en het verbeteren van het stedelijk leefklimaat op landelijk niveau aan te pakken. Om het succes van de stichting te versterken is een goede samenwerking met veel gemeenten van belang. Het is voor de stichting belangrijk de meerwaarde van SOS voor gemeenten in kaart te brengen en te optimaliseren op onder andere het gebied van biodiversiteit.

Voor dit onderzoek zijn 13 kwalitatieve interviews afgenomen met participerende gemeenten en organisaties om in kaart te brengen wat de huidige meerwaarde is van SOS, wat de verwachtingen van de betrokken partijen t.o.v. SOS zijn en om hun suggesties voor verbetering te inventariseren. Deze suggesties zijn opgedeeld in verbeteringen die door SOS zelf kunnen worden opgepakt (intern) en verbeteringen waar door externe organisaties aan moet worden voldaan (extern). Suggesties voor interne verbeteringen zijn voorgedragen door de participerende gemeenten en organisaties. Suggesties voor externe verbeteringen zijn in kaart gebracht door middel van interviews met externe overheids- en natuurorganisaties. De resultaten van de gehouden interviews zijn eerst open en vervolgens categorisch gecodeerd door middel van het kwalitatieve-interview-analyse-computerprogramma *Kwalitan* en zijn vervolgens geanalyseerd.

Door negen van de 13 geïnterviewde gemeenten en organisaties wordt van SOS verwacht de uitwisseling van kennis en ervaringen tussen participerende gemeenten te bevorderen. Vervolgens wordt door acht van de 13 geïnterviewde expliciet gevraagd naar draaiboeken over hoe burgers kunnen worden betrokken inclusief voorbeeldprojecten (succesvol en niet succesvol) van andere gemeenten.

Suggesties van gemeenten en organisaties zijn o.a. het werken met koppel-gemeenten of kleine werkgroepen bestaande uit verschillende gemeenten. Het zou volgens hen een vereiste voor SOS lidmaatschap moeten zijn dat gemeenten nauw met andere participerende gemeenten en organisaties samenwerken. Een suggestie is onderzoeken over burgerparticipatie als basis te gebruiken voor de draaiboeken. Gemeenten en organisaties zijn bereid hun successen met andere participanten te delen.

Zeven van de 13 geïnterviewde gemeenten en organisaties verwachten meer financiële ondersteuning en zes geïnterviewden willen een uitbreiding van het landelijk en regionaal netwerk. Dat kan door externe organisaties worden opgepakt zoals het ECNC en waterschappen.

Als suggestie voor het optimaliseren van financiële ondersteuning voor gemeenten wordt financiering vanuit waterschappen, provincies en het lokale (bedrijfs-)netwerk genoemd. Ook kan het draagvlak van projecten beter onderbouwd worden door burgers te betrekken. Hierdoor kan financiering voor deze projecten makkelijker worden gerealiseerd. Gemeenten suggereren dat fondsenwerving en subsidies centraal moeten worden opgepakt. Daarnaast zou het ondersteunen van gemeenten bij het schrijven van financieringsvoorstellen kunnen helpen.

Voor het uitbreiden van het landelijk netwerk is de suggestie gedaan om via bijvoorbeeld gefaciliteerde workshops gebruik te maken van het landelijk en Europees netwerk van het *European Centre for Nature Conservation* (ECNC).

Het ECNC beveelt aan om een koppeling te maken tussen SOS en de lokale en regionale identiteit, zodat er een soort 'trotsgevoel' ontstaat in de regio. Daardoor kunnen ook lokale en regionale bedrijven bij het initiatief Operatie Steenbreek (OS) worden betrokken.

Ook wordt door gemeenten en organisaties aanbevolen de samenwerking met burgers op wijkniveau te intensiveren, gemeentelijk beleid te combineren om zo financiële speelruimte te creëren en de doelstelling van SOS al tijdens de planning van een nieuw project te implementeren.

Hoewel bij participerende organisaties een opkomende vraag is naar promotie van biodiversiteit, is het belang van gemeenten eerst nog om klimaatbestendige groene steden te creëren, wat niet direct veel biodiversiteit vereist. Volgens de respondenten is de termijn nog te kort om een uitspraak te kunnen doen over de toename van biodiversiteit door de werkzaamheden van OS. Dit maakt ook het aanvragen van landelijke en Europese subsidies met als doelstelling bevorderen van biodiversiteit op dit moment onmogelijk omdat het succes van SOS op het gebied van biodiversiteit nog niet kan worden aangetoond. Groene daken en de door het ECNC ontwikkelde biodiversiteitsmeter worden hiervoor expliciet als kansen genoemd.

Kortom: het bevorderen van betrokkenheid van de burgers en gemeenten, het opdoen van kennis en ervaringen en naam en logo van SOS zijn een duidelijke meerwaarde voor participerende gemeenten. Aan samenwerking, organisatie binnen de stichting en uitwisseling tussen gemeenten verwachten participerende gemeenten en organisaties een verbetering.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
2.	Methodiek	8
2.1.	Opbouw onderzoek	8
2.2.	Onderzoekspopulatie	9
2.3.	Dataverzameling	10
2.4.	Dataverwerking	10
2.5.	Data-analyse	11
3.	Resultaten	12
3.1.	Huidige meerwaarde	12
3.2.	Belemmeringen	13
3.3.	Valkuilen	14
3.4.	Geoptimaliseerde situatie	15
4.	Discussie	21
4.1.	Huidige meerwaarde	21
4.2.	Realisatie van verwachtingen	22
4.3.	Overige suggesties	23
5.	Conclusie	25
6.	Aanbevelingen	26
7.	Bibliografie	27
	Bijlage I Overzicht respondenten	33
	Bijlage II Agenda's en interviewvragen	34
	Bijlage III Definitie Codes over meerwaarde uit fase I	38
	Bijlage IV Open codering Fase I	41
	Bijlage V Definitie Codes over meerwaarde uit fase II	43
	Bijlage VI Categorische codering Fase I	45

1. Inleiding

Nederland heeft het laagste percentage oorspronkelijke biodiversiteit in vergelijking met de andere Europese landen (Alkemade, 2012). Dat komt door een grote agrarische sector met weinig natuurlijke of half natuurlijke landschappen. 70% van de Nederlandse landoppervlakte wordt voor landbouw gebruikt. (MEZ, 2015) Het overige land is versnipperd door autowegen (Compendium voor de leefomgeving, 2016), bossen zijn gekapt en watergebieden zijn drooggelegd. (Jansen & Oldenburger, 2011)

De natuur wordt vooral door niet-duurzame landbouw verstoord. Sinds het begin van deze ontwikkelingen in het jaar 1900 is het percentage natuuroppervlakte in Nederland gedaald van ruim 40% tot 15% in het jaar 2000. (CBS, PBL, Wageningen UR, 2016) Door het afnemen van natuurgebieden in oppervlakte en kwaliteit zijn meer dan 3350 dier- en plantensoorten helemaal verdwenen of verminderd, waardoor de biodiversiteit sterk is afgenomen (Rijksoverheid, 2016).

Een hoge biodiversiteit is essentieel voor de functionaliteit van ecosystemen en ecosysteemdiensten zoals zuurstofproductie, afbraak van afvalstoffen en de productie van schoon drinkwater (van Ruijven, 2011). Sinds 2000 is het verlies van biodiversiteit in Europa gedeeltelijk afgeremd. De doelstelling van de Europese Unie om in 2010 de bedreiging van soorten en habitats te stoppen is echter niet behaald. (The Gallup Organisation, 2010)

Versnippering van natuur is een belangrijke factor voor natuurverlies (Compendium voor de leefomgeving, 2016). De drukfactoren op milieu en voornamelijk biodiversiteit bestaan uit de hoge bevolkingsdichtheid en verstedelijking (Alkemade, 2012). Door de steeds toenemende urbanisatie van heel Europa zorgt deze ontwikkeling voor een groot conflict tussen mens en natuur (Mathey & Bernhofer, 2010), mede omdat in het verleden de verstedelijking vooral in soortenrijke gebieden heeft plaatsgevonden (Billeter, et al., 2008). Aangezien de bevolkingsdichtheid in urbane gebieden steeds meer toeneemt, wordt dit conflict versterkt. Het behoud van biodiversiteit is in deze gebieden van groot belang (Mathey & Bernhofer, 2010).

De achteruitgang van biodiversiteit wordt mede veroorzaakt door verstening van de urbane leefomgeving (Prokop, Jobstmann, & Schönbauer, 2011). Particuliere tuinen bieden hier een grote kans om het behoud van biodiversiteit en ecosysteemdiensten juist te bevorderen (Irvine, et al., 2010), omdat deze 40% van de oppervlakte in de urbane leefomgeving uitmaken (Operatie Steenbreek, 2016). Echter, uit een onderzoek in Groningen blijkt dat de verstening in particuliere tuinen continu toe neemt. (Zwaagstra, 2014).

Dat heeft in heel Europa negatieve gevolgen voor de functionaliteit van de stedelijke natuur (EEA, 2011). Door natuurlijke gebieden te vervangen door gebouwen, het verstenen van tuinen of het gebruik van enkel grasvelden wordt homogene natuur gevormd (Scalenghea & Marsanb, 2009).

Naast de achteruitgang van biodiversiteit leidt beperking van de efficiëntie van urbane ecosysteemdiensten en dus tot minder vruchtbare grond voor toekomstige generaties of het bieden van habitats voor inheemse soorten (Prokop, Jobstmann, & Schönbauer, 2011). Er ontstaat een minder goede temperatuurregeling, waardoor het stedelijk hitte-eiland-effect (de stijging van de stedelijke temperatuur in verhouding met de omgeving) wordt versterkt. Verstening leidt tot een vermindering van waterberging waardoor onder andere de kwaliteit van grondwater afneemt. Verder heeft verstening negatieve gevolgen voor de gasuitwisseling omdat CO₂ minder goed worden opgeslagen, wat tot een hogere carbon uitstoot leidt. (Scalenghea & Marsanb, 2009)

Naast dat verstening van tuinen een negatief effect heeft op de biodiversiteit hebben natuurlijk ingerichte tuinen ook een positieve invloed op de volksgezondheid (de Vries, Verheij, Groenewegen, & Spreewuvenberg, 2003). Uit onderzoek blijkt dat stress en overbelasting van burgers afneemt (Annerstedt, et al., 2012) en vooral bij oudere mensen het concentratievermogen toeneemt als zij tijd in een natuurlijke tuin doorbrengen (Ottosson & Grahn, 2007). Verder worden inwoners met een groenere leefomgeving in de stad ook actiever in hun buurt en brengen meer tijd buiten door (Sullivan, Kuo, & Depooter, 2004). Activiteiten als wandelen of hardlopen hebben ook meer positieve effecten in een natuurlijke omgeving (Bowler, Buyung-Ali, Knight, & Pullin, 2010). Daarnaast is in Nederland onderzocht dat de morbiditeitsgraad van mensen die in een groene omgeving wonen lager is dan van mensen die in een minder groene omgeving wonen (Maas, et al., 2009).

De achteruitgang van biodiversiteit en leefklimaat in steden krijgt ook internationaal een steeds grotere belangstelling (European Commission, 2010). Projecten en organisaties die EU beleidsdoelen, zoals het behoud van biodiversiteit met hun activiteiten bevorderen, worden door kennis en subsidies in het behalen van deze doelstelling gestimuleerd (EC, 2016).

Internationale overheidsorganisaties (EEA, 2015) maar ook expliciet overheden op landelijk niveau (RVO, 2016) hebben in verband met de negatieve gevolgen van verstening en de positieve gevolgen van een groene leefomgeving raakvlak met de doelstellingen van SOS.

Om de door de urbanisatie ontstane druk op de natuur te verminderen en om biodiversiteit en de positieve gevolgen van natuur in de urbane leefomgeving te bevorderen, houdt de landelijke Stichting Operatie Steenbreek (SOS) zich bezig met de promotie van het natuurlijk inrichten van particuliere tuinen. Dat doen zij door gemeenten te ondersteunen met kennis, ervaringen, organisatie van samenwerkingsverbanden en daarmee verbonden acties. Hun doelstelling is door het voorlichten en benaderen van burgers over de potentie van hun tuinen om meer groene en minder versteende tuinen te creëren. (Operatie Steenbreek, 2016)

Gemeenten in heel Nederland, (Groningen, Leeuwarden, Den Haag, Amersfoort, Eindhoven, Maastricht, Leiden, Leiderdorp, Haarlem, Nijmegen Zaanstad) hebben zich al bij het initiatief aangesloten om in hun gemeente de doelstelling van SOS te bevorderen en op die manier de achteruitgang van biodiversiteit in Nederland tegen te gaan (Operatie Steenbreek, 2016).

Er wordt verwacht dat overheidsorganisaties en natuurorganisaties belang hebben bij een samenwerking met SOS. Zo kunnen overheidsorganisaties gemeenten ondersteunen om aan het regionale beleid van Europa ten opzichte van het behoud van biodiversiteit te voldoen.

Natuurorganisaties kunnen ten eerste door het samenwerken met gemeenten een directe invloed hebben op het natuurbeleid door het leveren van informatie en oplossingen voor participerende gemeenten, en ten tweede is het uitwisselen van kennis en ervaring met al aangesloten organisaties (zoals onderwijsinstellingen in Wageningen, Leeuwarden en Groningen) of organisaties die zich richten op urbane biodiversiteit en tuininrichting (zoals de Vitale Groene Stad en Tuinbranche Nederland) noodzakelijk om van elkaar te leren en de maatregelen voor het verbeteren van biodiversiteit en verbeteren van het leefklimaat in steden door heel Nederland zo efficiënt als mogelijk te maken. (Operatie Steenbreek, 2016)

Om het succes van de stichting te versterken is het voor de stichting een punt van aandacht de meerwaarde van SOS voor gemeenten in kaart te brengen en te optimaliseren om doelmatige samenwerking met gemeenten te garanderen.

Samengevat is het probleem dat op tafel ligt dat het effect van verstening op biodiversiteit en leefklimaat toeneemt en dat dit door het beperkte budget en het ontbreken van kennis moeilijk door gemeenten kan worden tegengegaan. SOS helpt met het duidelijk maken van hoe het natuurlijk inrichten van particuliere tuinen kan bijdragen aan het oplossen van deze problematiek. Deze meerwaarde heeft op landelijk en Europees niveau belangstelling.

Nu moet in kaart worden gebracht hoe gemeenten en organisaties van SOS kunnen profiteren en wat de verwachtingen zijn die aan SOS worden gesteld.

Het doel van dit onderzoek is daarom de huidige meerwaarde van deelname aan SOS voor gemeenten in kaart te brengen, en mogelijkheden te onderzoeken hoe deze meerwaarde geoptimaliseerd kan worden.

De doelstelling wordt bereikt door het beantwoorden van de volgende onderzoeksvraag:

Wat is voor gemeenten de huidige meerwaarde van de landelijke Stichting Operatie Steenbreek op het gebied van biodiversiteit en hoe kan deze meerwaarde worden geoptimaliseerd?

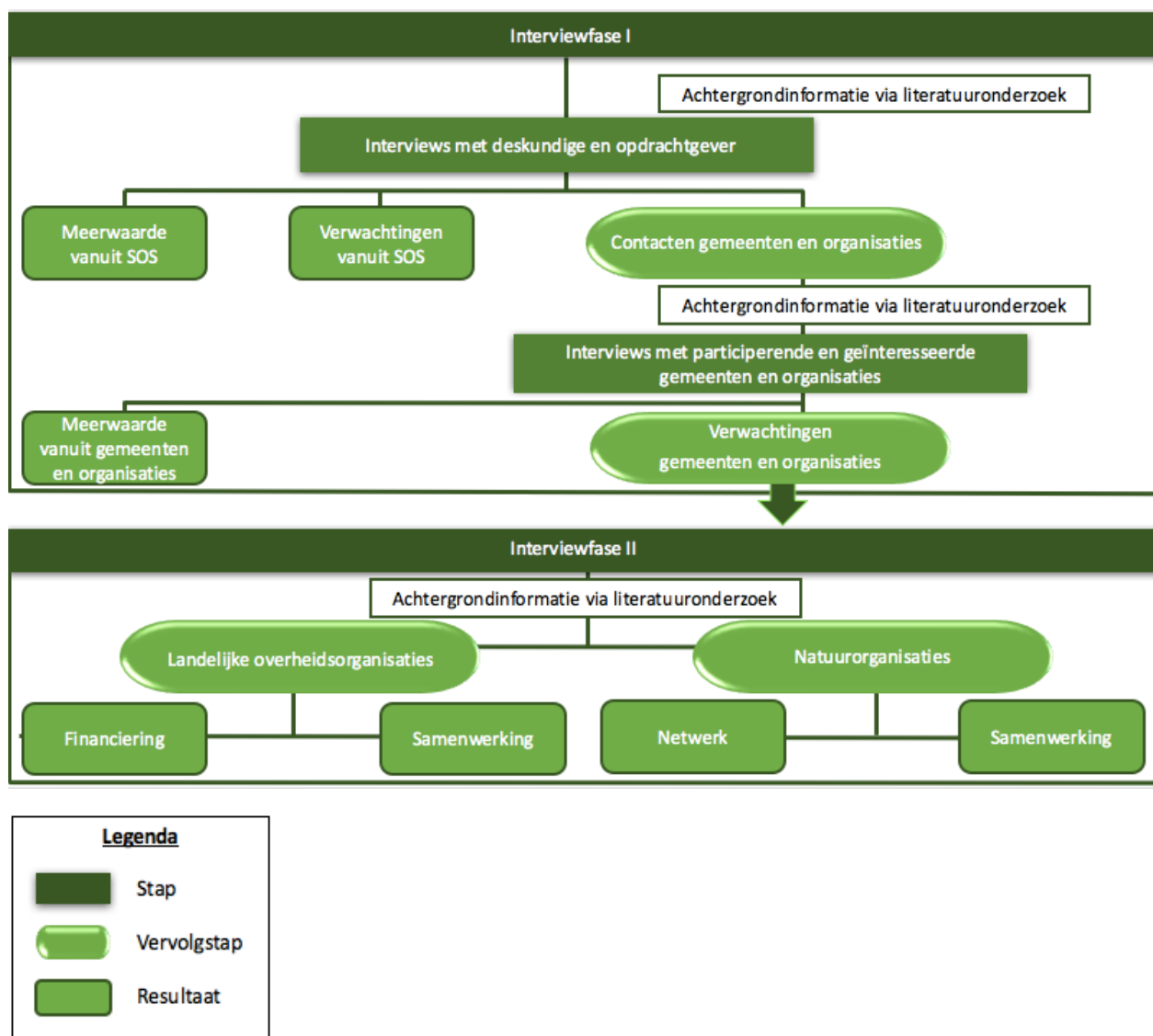
De onderzoeksvraag zal door de volgende subvragen worden beantwoord:

1. *Wat is de huidige meerwaarde van SOS voor participerende gemeenten?*
2. *Welke wensen en verwachtingen hebben al participerende gemeenten aan de meerwaarde van SOS?*
3. *Op welke manier kan de meerwaarde voor gemeenten worden geoptimaliseerd?*

2. Methodiek

2.1. Opbouw onderzoek

Het onderzoek bestaat uit twee fases (Figuur 1). Tijdens de eerste fase is de huidige meerwaarde van SOS in kaart gebracht en zijn de verwachtingen van de meerwaarde door participerende gemeenten geïnventariseerd. Gebaseerd op de resultaten van de eerste fase is tijdens de tweede interviewfase onderzocht hoe aan de verwachtingen van gemeenten en organisaties door mogelijke samenwerkingspartners kunnen worden voldaan.

Figuur 1: Opbouw onderzoek vanaf interviewfase I naar interviewfase II met stappen, resultaten en vervolgstappen en wanneer literatuuronderzoek voor achtergrondinformatie is toegepast

2.2. Onderzoekspopulatie

De onderzoekspopulatie van de eerste fase bestaat uit zeven vertegenwoordigers van aangesloten en geïnteresseerde gemeenten, vijf leden van de werkgroep SOS, twee vertegenwoordigers van aangesloten organisaties en een consulente van SOS.

De respondenten hebben soms meerdere functies, zoals gemeente vertegenwoordiger en werkgroep lid (Bijlage I). Hierdoor is optimaal van de interviews gebruik gemaakt.

Er is voor een grotere hoeveelheid interviews voor de eerste fase gekozen dan voor de tweede fase omdat het belangrijk is dat vooral voor gemeenten de resultaten representatief zijn. (Tabel 1).

Tabel 1: Onderzoekspopulatie onderverdeeld in door onderzoeker geïnterviewd (Geïnterviewd), of de stad meer dan 100.000 inwoners heeft (> 100.000 inw.), of de gemeente SOS mee heeft opgestart (Aansluiting) of OS door de gemeente zelf wordt georganiseerd (Structuur) en of de gemeente tevreden is over de samenwerking met SOS (Tevredenheid)

Gemeente	Provincie	Geïnterviewd	> 100.000 inw.	Aansluiting	Structuur	Tevredenheid
Amersfoort	Utrecht	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Den Haag	Zuid-Holland	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Haarlem	Noord-Holland	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Leeuwarden	Friesland	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Maastricht	Limburg	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Gorinchem	Zuid-Holland	Ja	Ja	Ja	Ja	Onbekend
Eindhoven	Noord-Brabant	Ja	Ja	Ja	Onbekend	Onbekend
Groningen	Groningen	Ja	Ja	Ja	Onbekend	Ja
Leiden	Zuid-Holland	Ja	Ja	Ja	Onbekend	Onbekend
Leiderdorp	Zuid-Holland	Ja	Ja	Ja	Onbekend	Onbekend
Nijmegen	Gelderland	Ja	Ja	Ja	Onbekend	Onbekend
Rijswijk	Zuid-Holland	Ja	Ja	Ja	Onbekend	Onbekend
Zaanstad	Noord-Holland	Ja	Ja	Ja	Onbekend	Onbekend

Legenda
 Ja
 Nee
 Onbekend

De populatie *participerende gemeenten* is op de variabelen *Provincie*, *Geïnterviewd*, *>100.000 inw.*, *Aansluiting*, *Structuur* en *Tevredenheid* onderverdeelt om de verspreiding van de onderzoekspopulatie duidelijk te maken. Er zijn vertegenwoordigers van vijf van de 12 participerende gemeenten geïnterviewd, die samen alle van de volgende criteria representeren: *klein* of *groot*, *SOS mee hebben opgestart* of *op een later moment ingestapt*, *over meerdere provincies verdeeld* en door de opdrachtgever zijn aanbevolen omdat sommigen als *tevreden* en anderen als *tevreden met aanvulling* kunnen worden ingeschaald. Dat betekent dat de onderzoekspopulatie een goede representatie van de hele populatie oplevert (Tabel 1).

Middels de tweede interviewfase wordt onderzocht hoe externe overheids- en natuurorganisaties aan de optimalisering van de meerwaarde kunnen bijdragen.

De onderzoekspopulatie van de tweede fase is gebaseerd op de in fase I gevonden verwachtingen. Uit de eerste fase blijkt dat vooral een uitbreiding van het landelijke netwerk en een optimalisering van financiële ondersteuning verwacht wordt waar externe organisaties iets aan kunnen bijdragen.

Voor het verbeteren van het netwerk is voor het *European Centre for Nature Conservation* (ECNC) gekozen, omdat deze door het SOS werkgroep lid en begeleider Berend van Wijk is aanbevolen en uit literatuuronderzoek bleek dat het netwerk een goede aanvulling zal kunnen bieden.

Voor het vinden van financieringsmogelijkheden zijn interviews met Waterschap Vallei en Veluwe (V&V) en Wetterskip Fryslân (WF) afgenomen. Tijdens voorafgaande interviews met de consulente van SOS, met het Kenniscentrum Burgers en Biodiversiteit (KBB) en met de vertegenwoordigers van Amersfoort en Den Haag is duidelijk geworden dat deze waterschappen al succesvol met gemeenten en organisaties samenwerken en in deze samenwerking kansen zien.

2.3. Dataverzameling

De dataverzameling is gebeurd door middel van kwalitatieve interviews waarvan de vragen zijn gesteld op basis van literatuuronderzoek.

2.3.1. Eerste fase interviews

Er is gebruik gemaakt van een half gestructureerd interview. Dat betekent dat respondenten door middel van het stellen van open vragen eerst in het algemeen naar aanvullingen is gevraagd en dat de respondenten vervolgens specifiek naar al eerdergenoemde aanvullingen zijn geïnterviewd. Een voorbeeld vragenlijst is in bijlage IV te vinden.

2.3.2. Tweede fase interviews

Er zijn overheids- en natuurorganisaties geïnterviewd die iets aan de verwachtingen voor gemeenten kunnen bijdragen (Bijlage III). Vooraf is geïnventariseerd waar de geïnterviewde gemeenten het meest behoefte aan hebben en wat alleen extern kan worden aangevuld.

Kwalitatieve data was hierbij van groter belang dan een grote hoeveelheid omdat naar concrete manieren van vergroting van de meerwaarde van SOS wordt gezocht (Baarda, et al., 2013). Hierbij is gebruik gemaakt van gestructureerde interviews.

2.4. Dataverwerking

Voor het opnemen van de interviews is een audiorecorder gebruikt.

Vervolgens zijn deze tot transcripten uitgewerkt.

Er zijn twee soorten van transcripten toegepast namelijk uitgeschreven interviews en samenvattingen. Zeven van de dertien interviews zijn uitgetypt. Hier is voor gekozen om te garanderen dat alle aspecten worden meegenomen die van belang zijn voor het onderzoeksresultaat. (Baarda, et al., 2013)

Om het uittypen te vergemakkelijken is gebruik gemaakt van het NCH-softwareprogramma *Express Scribe transcription software* 5.82. Interviews die voornamelijk uitspraken van al afgenomen interviews bevestigen en interviews die door andere voor SOS afstuderende onderzoekers zijn afgenomen zijn samengevat (Baarda, et al., 2013).

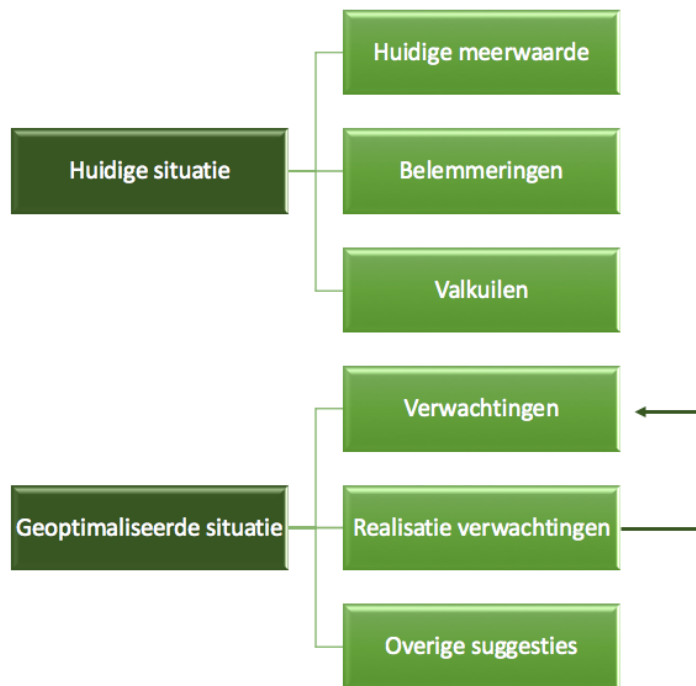
Vervolgens zijn de transcripten door middel van het computerprogramma *Kwalitan 1.6* in tekstfragmenten onderverdeeld, wat voor kwalitatieve interview analyse wordt gebruikt (Wester & Peters, 2004).

De fragmenten zijn vervolgens ter voorbereiding op de analyse op basis van de inhoud open gecodeerd. In bijlage IV is een overzicht van de open codering van fase I te vinden.

Het is tijdens de tweede fase niet van belang welke oplossing vaker genoemd wordt omdat alle oplossingen kansen bieden en er geen waardering van de genoemde realisaties van verwachtingen door de onderzoeker wordt gegeven. Daarom zijn deze interviews na het uittypen direct categorisch gecodeerd. Deze codes zijn met definitie in bijlage V te vinden.

2.5. Data-analyse

De open codering is middels een conceptueel model geanalyseerd (Baarda, et al., 2013). Omdat de open codering alleen op basis van de inhoud plaatsvindt, is het nodig om de fase I interviews opnieuw categorisch te coderen (Bijlage VI). Door de codering zijn de volgende categorieën die in de analyse zijn meegenomen ontstaan (Figuur 2).

Figuur 2: Conceptueel model als basis voor de categorische codering ter indeling van uitspraken onderverdeeld in Huidige situatie met de categorieën Huidige meerwaarde, Belemmeringen, Valkuilen en Geoptimaliseerde situatie met de categorieën Verwachtingen, Realisatie verwachtingen, Overige suggesties.

De codes van de interviews uit fase I zijn nadat ze op inhoud zijn gecodeerd opgedeeld in categorieën, zodat het conceptueel model in figuur 2 toegepast kon worden. Deze categorieën zijn voornamelijk van belang voor de huidige meerwaarde en de verwachtingen van de meerwaarde, omdat op deze manier een prioritering gemaakt kan worden: in hoe meer interviews een code voorkomt, hoe hoger de prioriteit is voor het vinden van een oplossing.

De laatste stap is de resultaten van de “vraag” uit fase I vergelijken met het “aanbod” uit fase II en op basis hiervan aanbevelingen te maken.

De codes van de interviews uit fase I zijn van inhoudelijke codes naar categorische codes veranderd zodat het mogelijk was deze de passende categorieën van het conceptueel model toe te wijzen (Figuur 2). Daardoor was het mogelijk om het tekstfragment met de code in de juiste context te brengen dus of het om een verwachting, een realisatie van een verwachting of een overige suggestie gaat.

Vooral voor de huidige meerwaarde en de verwachtingen van de meerwaarde is de nieuwe codering van belang om zo een prioritering mogelijk te maken. In hoe meer interviews een code voorkomt, hoe hoger de prioriteit in het vinden van een oplossing tijdens dit onderzoek.

De laatste stap is de resultaten van de vraag uit fase I met het aanbod uit fase II te vergelijken en aanbevelingen te maken.

3. Resultaten

3.1. Huidige meerwaarde

Voor de realisatie van projecten en activiteiten benoemen acht van de dertien gemeenten en organisaties het netwerk van SOS als een belangrijk onderdeel van de meerwaarde (Tabel 2).

Ter ondersteuning van publiciteit bieden volgens zeven gemeenten en organisaties naam en logo het passende imago hiervoor waardoor het ook een hoge belangstelling bij de meerwaarde heeft.

“En met OS heb je gelijk een beestje dat je bij de naam kunt noemen en wat ook ergens voor staat.”
(Camps, 2016)

Het bevorderen van burgerparticipatie is een belangrijke punt voor zes gemeenten en organisaties.

Van de kennis en ervaring die SOS heeft verzameld en opgedaan kan zes van de geïnterviewde goed gebruik maken.

Vier respondenten zien OS als een van de belangrijkste onderdelen ter bevordering van natuur in hun gemeenten.

Tabel 2: Huidige meerwaarde van SOS voor participerende en geïnteresseerde gemeenten en organisaties (n=13)

	Respondent	Huidige meerwaarde								
		NW	N&L	K&E	BP	NV	MvB	UW	BvG	ZW
Gemeenten	Amersfoort	X	X		X	X		X		X
	Den Haag	X	X							
	Gorinchem			X						
	Haarlem		X	X			X			
	Leeuwarden	X	X				X			
	Maastricht	X		X	X					
	Consulente			X						
Organisaties	KBB				X			X	X	
	Universiteit Maastricht								X	
	Tuinbranche Nederland	X	X	X	X	X				
	Waterschap V&V	X	X	X	X		X			X
	Wetterskip Fryslân	X	X		X	X				
	ECNC	X				X		X		
	TOTAAL	8/13	7/13	6/13	6/13	4/13	3/13	3/13	2/13	2/13

NW: Netwerk van SOS helpt de gemeenten bij het realiseren van projecten.

N&L: Naam en logo van SOS biedt bekendheid en een goed imago voor de gemeenten.

K&E: Kennis en ervaringen die door SOS en hun partners is opgedaan helpt de gemeenten bij het realiseren van projecten.

BP: (Burgerparticipatie) Burgers worden binnen de gemeenten door SOS bij het oppakken van het probleem betrokken.

NV: Natuur binnen steden door werkzaamheden van SOS versterken.

MvB: Meerwaarde voor burgers zoals het leven in een groene en klimaatbestendige stad is een meerwaarde.

BvG: Bewustwording voor gemeenten over het probleem van verstening is volgens de gemeenten en organisaties positief.

ZW: Zelfstandig werken voor de gemeenten mogelijk binnen OS.

In bijlage V is een uitgebreide definitie van de huidige meerwaarde te vinden.

3.2. Belemmeringen

Tijdens de interviews zijn onderwerpen genoemd die de huidige samenwerking tussen SOS, gemeenten en organisaties belemmeren en daardoor invloed hebben op de meerwaarde van SOS (Tabel 3).

De communicatiemiddelen die op dit moment door SOS gebruikt worden, bieden volgens twee gemeenten en drie geïnterviewde organisaties op dit moment nog kansen waar geen gebruik van wordt gemaakt.

"(...)De folders en website kunnen we nog meer gebruik van maken, daar is nog meer uit te halen" (Camps, 2016).

De geïnterviewde geven aan dat er voorkeur aan wordt gegeven communicatiemiddelen zoals de website, social media en de folders door iemand met een communicatie-achtergrond bij te laten houden, omdat op dit moment niet voldoende vanuit de ontvanger, maar meer vanuit de uitgever wordt gecommuniceerd.

Ook zijn expliciet de folders als belemmering benoemd omdat ze op dit moment onder andere biodiversiteit te weinig promoten.

Daarnaast wordt vermeld dat de huidige meerwaarde voor gemeenten nog uitgebreid kan worden. Drie gemeenten en drie organisaties hebben aangegeven dat de stichting nog niet helemaal kan leveren wat verwacht wordt, zoals bijvoorbeeld uitgewerkte draaiboeken over hoe burgers kunnen worden benaderd of een kennisbank.

Tenslotte wordt door zowel twee gemeenten als drie organisaties de investering van sommige gemeenten benoemd. Er is aangegeven dat er te weinig financiële ondersteuning voor zowel financiering als ook mankracht wordt geboden. Daarnaast ontbreekt volgens onder andere de gemeente Den Haag een investering in contact met andere gemeenten wat bij het oplossen van problemen kan helpen. Ook volgens de consulente is het zelfstandige werken van gemeenten een belemmering.

Door alle geïnterviewde organisaties wordt benadrukt dat de naam en betiteling als iconstad voor sommige gemeenten voldoende is en zij verder niet in projecten gaan investeren. Volgens hen moet het de bedoeling zijn om het logo en de betiteling te verdienen.

Tabel 3: Belemmeringen voor de samenwerking tussen SOS, gemeenten en organisaties die door participerende gemeenten en organisaties worden genoemd (n=8)

	Respondent	Belemmeringen		
		Huidige meerwaarde	Communicatiemiddelen	Investering gemeenten
Gemeenten	Amersfoort		X	
	Den Haag	X		X
	Haarlem	X		X
	Leeuwarden		X	
	Maastricht	X		
	Consulente	X	X	X
Organisaties	KBB	X	X	X
	Tuinbranche Nederland	X	X	X
	TOTAAL	6/8	5/8	5/8

Huidige meerwaarde: Wat SOS op dit moment kan bieden is nog niet voldoende.

Communicatiemiddelen: Website, social media en folders van SOS.

Investering gemeenten: Geld en tijd dat gemeenten in OS investeren is niet voldoende.

Een uitgebreide definitie van de belemmeringen is in bijlage V te vinden.

3.3. Valkuilen

Naast belemmeringen zien de gemeenten en organisaties ook valkuilen waar in de toekomst rekening mee moet worden gehouden (Tabel 4).

Drie gemeenten zijn niet zeker in hoeverre zij de burgers moeten benaderen, omdat zij eigen initiatief van de burgers willen bevorderen. Ook wordt het zelfstandige werken van de gemeenten en consulente van SOS bekritiseerd omdat zij uitwisseling voor het succes van SOS belangrijk vinden.

Volgens drie geïnterviewde moeten gemotiveerde burgers of wijken op het moment te lang op facilitering en ondersteuning wachten.

“(...)er zijn al een aantal gemeentes en wijkanalen die heel graag iets willen maar die ook al langere tijd aan het wachten zijn tot wij concreet iets kunnen bieden(...)” (van der Weyde, 2016).

Twee gemeenten geven aan dat zij het als valkuil zien de juiste doelgroep, dus burgers die hun tuin verstenen, niet te kunnen bereiken. Op dit moment participeren vooral al in natuur geïnteresseerde burgers in projecten en activiteiten.

“(...) Ja hier doen vooral mensen mee die al bewust bezig zijn. Dat is een valkuil. Dat is waar. Maar je moet op een gegeven moment massa opbouwen. En als je 25% van de mensen hebt dan kan de grote omslag plaatsvinden.(...)” (van Poelgeest, 2016).

De juiste doelgroep kan op lange termijn door het benaderen wel bereikt worden, maar maakt huidige projecten gedeeltelijk onsuccesvol. Daarom worden projecten vaak ook op kleinere schaal georganiseerd.

Het wordt door een gemeente als valkuil gezien hoeveel burgers bereid zijn te investeren. Deze gemeente denkt dat er gemeenten meer in mankracht en tijd moeten investeren om de doelen van OS te realiseren.

Tabel 4: Valkuilen voor de werkzaamheden en doelen van SOS die door participerende gemeenten en organisaties genoemd worden (n=8)

	Respondent	Valkuilen				
		Zelfstandig werken	Te lange wachten	Doelgroep bereiken	Onsuccesvolle projecten	Investering burgers
Gemeenten	Amersfoort					X
	Den Haag	X		X		
	Haarlem	X			X	
	Leeuwarden			X		
	Maastricht	X	X		X	
	Consulente	X	X			
Organisaties	KBB		X			
	Tuinbranche Nederland					
	TOTAAL	4/8	3/8	2/8	2/8	1/8

Zelfstandig werken: Gemeenten werken te zelfstandig en dus zonder uitwisseling met andere OS gemeenten.

Te lange wachten: Gemotiveerde burgers en wijkinitiatieven moeten te lang op ondersteuning van OS wachten.

Doelgroep bereiken: Burgers die een versteende tuin hebben zijn moeilijk te bereiken.

Onsuccesvolle projecten: OS projecten binnen gemeenten bereiken minder burgers dan verwacht.

Investering burgers: Burgers zijn te weinig bereid in het vergroenen van hun tuin te investeren.

Een uitgebreide definitie van de codes voor valkuilen is in bijlage V te vinden.

3.4. Geoptimaliseerde situatie

3.4.1. Verwachtingen

Tabel 5 toont wat participerende en geïnteresseerde gemeenten en organisaties verwachten als geoptimaliseerde meerwaarde van SOS.

De verwachtingen kunnen worden onderverdeeld in aanvullingen die door SOS intern kunnen worden opgelost en aanvullingen waar externe organisaties iets aan kunnen veranderen.

Tabel 5: Verwachtingen van participerende en geïnteresseerde gemeenten en organisaties onderverdeeld in wat door SOS intern moet worden opgepakt (interne verwachtingen) en aan welke verwachtingen door externe organisaties kan worden voldaan (externe verwachtingen) (n=13)

	Respondent	Interne verwachtingen							Externe verwachtingen	
		UitW	DraaiB	Onderz	ExternC	Orga	Prof	BDiv	NetW	FinO
Gemeenten	Amersfoort	X	X				X			X
	Den Haag	X	X						X	
	Gorinchem	X	X		X				X	
	Haarlem	X	X	X			X		X	X
	Leeuwarden		X		X	X			X	X
	Maastricht			X						
Organisaties	Consulente	X	X		X	X	X		X	X
	KBB	X	X		X	X		X		X
	Universiteit Maastricht			X						
	Tuinbranche Nederland	X	X	X		X	X	X		X
	Waterschap V&V	X	X	X					X	X
	Wetterskip Fryslân			X					X	
	ECNC	X							X	X
	TOTAAL	9/13	9/13	6/13	4/13	4/13	4/13	2/13	8/13	8/13

UitW: Uitwisseling van kennis en ervaringen tussen de participerende gemeenten en organisaties.

DraaiB: Draaiboeken maken over hoe burgers kunnen worden betrokken aangevuld met voorbeeldprojecten.

Onderz: Onderzoek uit (laten) voeren ter ondersteuning van de resultaten van SOS en hoe burgers kunnen worden betrokken.

ExternC: Externe (niet gemeentelijke) deskundige zoals tuinambassadeurs, natuurorganisaties en adviseurs die gemeenten gebruiken voor werkzaamheden voor OS.

Orga: Organisatie van SOS en de werkgroep van SOS verduidelijken en aanpassen

Prof: Professionalisering van de werkgroep van SOS

BDiv: Biodiversiteit moet door SOS en gemeenten uitgebreider worden gepromoot

NetW: Netwerk op landelijk niveau uitbreiden

FinO: Financiële ondersteuning door SOS optimaliseren

Een uitgebreide definitie van de verwachtingen is in bijlage III te vinden.

Verwachtingen intern op te pakken

Interne verwachtingen beschrijft verwachtingen die participerende en geïnteresseerde gemeenten en organisaties hebben en door SOS intern kunnen worden opgepakt om de meerwaarde van SOS te optimaliseren.

Draaiboeken: De grootste behoefte op dit moment is aan draaiboeken over burgerparticipatie en voorbeelden van geslaagde en niet geslaagde projecten van andere gemeenten (9/13). Dat wordt ook door de vraag naar **uitwisseling** (9/13) en **onderzoek** (6/13) duidelijk en kan voornamelijk intern worden aangepakt.

"(...) SOS heeft wel een aantal geslaagde acties. Als je daar een draaiboek van maakt heb je een stukje kennisoverdracht.(...)" (Sterk, 2016).

Organisatie: Er worden organisatorische veranderingen binnen de stichting verwacht (4/13). Op dit moment is voor gemeenten en organisaties de functieverdeling binnen de stichting niet duidelijk. Ook voor participerende en geïnteresseerde organisaties is de meerwaarde niet duidelijk waardoor samenwerking moeilijk kan worden. Er is vraag naar een overzicht van de samenhang en de verschillen tussen al bestaande initiatieven en deals tussen gemeenten en organisaties (Green City Deals). Het is wenselijk om op landelijk niveau met de rijksoverheid in gesprek te gaan over onderwerpen zoals publiciteit en subsidies.

"(...) dus echt ook op landelijk niveau, op hoog niveau met de rijksoverheid die aansluiting te zoeken en het gesprek kritisch aan te gaan. (...) De meerwaarde komt op het moment dat je duidelijk maakt dat (...) en voor de particuliere tuinen kun je naar OS - En dat je weet wat de samenhang is en juist de verschillen tussen de verschillende initiatieven en deals en anders. (...)" (Hoving, 2016).

Professionalisering Volgens de geïnterviewden is een professionaliseringsslag van SOS, de gemeenten en de werkgroep van SOS nodig (4/13). Anders wordt verwacht dat SOS niet hetzelfde niveau van begeleiding en advisering kan bieden wanneer nog meer gemeenten en organisaties aansluiten. Vanuit de gemeenten wordt een betaalde kracht verwacht die tenminste 3-4 dagen per week met de werkzaamheden voor OS bezig is, omdat er veel aandacht aan moet worden besteden.

"(...) Het belangrijkste is dat ze een enthousiast persoon hebben die tijd en middelen heeft om activiteiten op te zetten. Dat is het allerbelangrijkste. Daarom slaagt het hier. (...) Als het alleen door mensen met een hobby gedaan wordt, dat gaat niet. In de coördinatie moet je gewoon een stevige kracht hebben die enthousiast is, tijd heeft, kennis en middelen heeft om dat te doen. (...)" (van Poelgeest, 2016).

Ook willen twee organisaties dat **biodiversiteit** in de toekomst meer onder de aandacht komt zoals door bijvoorbeeld de beweging *De Levende Tuin* die opgezet is door Tuinbranche Nederland en hun netwerk.

Verwachtingen extern op te pakken

Externe verwachtingen betreft verwachtingen die participerende en geïnteresseerde gemeenten en organisaties hebben en waar door externe organisaties aan moet worden voldaan om de meerwaarde van SOS te optimaliseren.

Financiële ondersteuning Voor het inzetten van een of meerdere aansturende personen hebben participerende gemeenten financiële ondersteuning nodig. Gemeenten geven ook aan dat investeringen in tijd en mankracht nodig zijn voor het realiseren van projecten en activiteiten binnen de gemeente. Voor participerende organisaties is het op dit moment vooral van belang om financiële ondersteuning voor onderzoek te krijgen zoals bijvoorbeeld voor onderzoek over hoe burgers beter kunnen worden betrokken.

Netwerk Terwijl alle gemeenten goed met hun lokale netwerk samenwerken, is er behoefte aan het uitbreiden van het landelijke netwerk om grotere projecten en landelijke acties te kunnen realiseren.

3.4.2. Realisatie verwachtingen

Hoewel er bij aanvang van het onderzoek vanuit is gegaan dat alleen interviews met externe partijen oplossingen bieden, hebben gemeenten en organisaties ook suggesties ter realisatie van verwachtingen van andere gemeenten kunnen bedenken (Tabel 6).

De verwachtingen kunnen intern en extern aangepakt worden.

Tabel 6: Oplossingen van de wenselijke aanvullingen vanuit gemeenten, participerende organisaties en externe organisaties

Verwachting		Realisatie
Intern	Draaiboeken	Onderzoek als basis voor draaiboeken Gemeenten en organisaties zijn bereid hun ervaringen en successen te delen Aanpak per gemeente verschillend moet met rekening worden gehouden Workshops voor gemeenten en particulieren organiseren Werken met tuin participatie abonnementen voor burgers Creativiteit van mensen op straat meenemen
	Uitwisseling	Koppel gemeenten die elkaar ondersteunen en aanvullen Nauw samenwerken vereisen Kleine werkgroepen van verschillende gemeenten Kennis ervaringen met SOS leden delen Bestand beschikbaar maken voor gemeenten met ervaringen van goed lopende en slecht lopende projecten (onderdeel van draaiboeken)
	Externe capaciteiten	Deskundige met lokaal netwerk en goed contact met gemeente Gemeentehuis met externen ondersteunen Werken met wijkcoördinatoren (faciliteren)
	Organisatie	Werken met statuur en commissies Eén aansturend persoon per gemeente Overzicht van huidige samenwerkingsverbanden tussen gemeenten en lokaal netwerk (green city deals)
Extern	Financiële ondersteuning	Centraal op fondsenwerving en subsidies ingaan Ondersteuning bij schrijven van financieringsvoorstellen door SOS Rioleringsgelden als financieringsbron voor OS projecten Ondersteuning door lokale netwerken bij het realiseren van projecten Financiering door dialoog met burgers ter bevestiging van meerwaarde van projecten Financiering vanuit provincies Financiering vanuit waterschappen Fondsen van wijkorganisaties aanvragen ter verbetering van het leefklimaat in de Wijk Werken met vrijwilligers
	Netwerk	Netwerk faciliteren door het organiseren van bijeenkomsten en locatie ter ontmoeting met burgers Netwerk aanbieden aan andere gemeenten Waterschappen als verbinding tussen gemeenten inzetten Gebruik maken van Europees en landelijk netwerk van ECNC

Draaiboeken: Draaiboeken maken over hoe burgers kunnen worden betrokken

Uitwisseling: Uitwisseling van kennis en ervaringen tussen de participerende gemeenten en organisaties

Externe Capaciteiten: Externe deskundige zoals tuinambassadeurs, natuurorganisaties en adviseurs die gemeenten gebruiken voor werkzaamheden voor OS

Organisatie: Organisatie van SOS en de werkgroep van SOS verduidelijken en aanpassen

Financiële ondersteuning: Financiële ondersteuning door SOS optimaliseren

Netwerk: Netwerk op landelijk niveau uitbreiden

Suggesties voor interne verbeteringen

Draaiboeken: Een oplossing die vooral door het betrokken onderwijs (VHL, Maastricht University) wordt geboden is een onderzoek doen naar burgerparticipatie. Hierop kunnen vervolgens de draaiboeken worden gebaseerd. Zowel het KBB is in samenwerking met het VHL, als ook Maastricht University en Tuinbranche al bezig met een onderzoek hierover. Gemeenten en organisaties bieden daarnaast ook aan hun ervaringen en voorbeelden met andere gemeenten te delen. Workshops voor particulieren worden als kans gezien wat ook met het gebruik maken van de creativiteit van de burgers kan worden gecombineerd. Tot slot biedt ECNC nog hun *European Learning Network for regions and biodiversity* als basis aan wat onder andere conferenties over *citizen science* heeft georganiseerd.

Uitwisseling is volgens de gemeenten te bereiken door een nauwe samenwerking tussen twee gemeenten of werkgroepen met leden uit meerdere gemeenten. Gemeente Amersfoort heeft bijvoorbeeld aangeboden om hun communicatiemiddelen zoals folders met andere gemeenten te delen terwijl Den Haag voorstelde hen bij vragen te bellen.

Organisatie: Het werken met een statuur en commissies binnen de werkgroep biedt een kans om duidelijkheid te scheppen. Volgens de gemeenten is het noodzakelijk om een aansturend persoon in de gemeenten aan te wijzen. Om financiële middelen voor een aansturend persoon uit te sparen kunnen SOS projecten met gemeenteprojecten voor openbare ruimte en parken worden gecombineerd, waardoor geld van deze projecten voor de coördinator vrijkomt.

Suggesties voor externe verbeteringen

Financiële ondersteuning: Terwijl alle gemeenten financiële ondersteuning op landelijk niveau wenselijk vinden, hebben zij op lokaal niveau oplossingen ter financiering kunnen bedenken.

Den Haag geeft als financieringsbron voor gemeenten rioleringsgelden aan.

Maastricht wordt voor het realiseren van projecten door hun lokale netwerk ondersteund. Echter, zijn zij op dit moment voornamelijk met kleine projecten bezig die minder financiële middelen nodig hebben.

Gorinchem wil niet alleen gelden van de gemeente moeten vragen maar maakt gebruik van meerdere bronnen, zoals uit de provincie die elkaar ook kunnen aanvullen en de meerwaarde van het project kunnen onderbouwen. Zij maken ook veel gebruik van wijkinitiatieven en werkgroepen binnen de gemeente. Door het werken met vrijwilligers besparen zij kosten en zorgen zij voor een samenhangsgevoel binnen de gemeente.

Ook volgens **Amersfoort** zal het niet nodig zijn om subsidies van de gemeente aan te vragen, maar moet financiering meer door de dialoog met burgers vrij worden gemaakt. Bijvoorbeeld door het berekenen wat de projectkosten zijn in verhouding met de lange termijn kosten die gaan ontstaan als het project niet gerealiseerd gaat worden. Tegelijkertijd faciliteert Amersfoort de bijeenkomsten van dergelijke projecten omdat volgens hen met lage kosten veel uitkomsten kunnen worden bereikt. Zij vinden dat projecten makkelijker financiering uit hun netwerk gaat vinden als het door de burgers wordt ondersteund. Daardoor hoeven zij niet meer geld van de burgers te vragen en kunnen ze juist bedragen terugbetalen aan mensen die initiatief tonen.

In Amersfoort werken natuur- water- bodembeleid in *de Groene Alliantie* nauw met de waterschap Vallei en Veluwe samen, die continu projecten in Amersfoort financiert.

Waterschappen zien hun positie meer intermediair omdat zij zelf weinig contact met particulieren hebben. Zij vinden het meer bij hun rol passen om projecten met een gezamenlijk belang te faciliteren en ook te financieren. Daarbij zijn zij vooral op zoek naar manieren hoe burgers in stedelijke gebieden kunnen worden betrokken. Dat biedt gemeenten de mogelijkheid om overlappende projecten met hun ondersteuning te realiseren. Vooral op het gebied van een klimaat actieve stad en het verminderen van regenwater in de riolering. Daarvoor zijn ook budgets bepaald.

Echter zijn projecten makkelijker te realiseren als meerdere partijen samen gaan werken. Aan de ene kant vermindert dit de kosten voor elke partij en aan de andere kant toont het grotere inzet met uiteindelijk een breder draagvlak.

Zij staan open om externe capaciteiten in te huren om de werkzaamheden van OS in de gemeenten aan te vullen. Het zal in de toekomst ook eventueel mogelijk zijn om een termijn-financiering in te zetten waar de gemeenten voor de uitvoering van samen besloten programmatische stappen verantwoordelijk zijn. Volgens de geïnterviewde bieden ook fondsen op wijkniveau een goede financieringsmogelijkheid als burgers worden betrokken en een buurtverandering plaatsvindt. Waterschappen willen hierbij verdere onderzoeksresultaten zien over bijvoorbeeld waarom burgers hun tuinen verstenen en aan uitwisseling tussen de gemeenten en organisaties deelnemen.

Netwerk: Gemeenten hebben positieve ervaringen opgedaan met het creëren van een lokaal netwerk met het faciliteren van bijeenkomsten. Zij zijn verder ook bereid om hun netwerk aan andere gemeenten aan te bieden.

Als oplossing voor het gewenste landelijk netwerk heeft het ECNC hun Europees en landelijk netwerk aangeboden om verschillende schaalniveaus aan elkaar te koppelen. Zij zien een grote kans in het leggen van een koppeling tussen de lokale en regionale identiteit en trots, waarbij ook lokale bedrijven kunnen worden betrokken. *Passion for nature* is een conferentie die voor SOS interessant zal zijn als zij hun netwerk naar anderen landen wil uitbreiden en het ECNC heeft aangeboden om hierin te faciliteren. Additioneel hebben zij hun ervaringen en kennis op het gebied van grensoverschrijdende samenwerking aangeboden.

Het ECNC wil voornamelijk samenwerking mogelijk maken waardoor voor SOS de stedelijke en gemeentelijke netwerken worden gemobiliseerd en een verdeling van financieringsmogelijkheden kan bieden.

3.4.3. Overige suggesties

Naast suggesties om aan de verwachtingen van gemeenten en organisaties te voldoen hebben de respondenten ook suggesties genoemd die in hun gemeente goed werken en waar zij voor SOS nog kansen zien (Tabel 7).

Vooraf in **samenwerking** met burgers zien gemeenten en organisaties nog kansen.

Ook door samenwerking met bedrijven, overheidsorganisaties en woningbouwverenigingen ontstaan mogelijkheden zoals het genereren van inkomsten en besparen van kosten waar de meeste gemeenten nog geen gebruik van maken.

Amersfoort combineert het bodembeleid met het water- en natuurbeleid met succes. Ook Leeuwarden heeft succesvol projecten in samenwerking met het bijen- en vogelbeleid kunnen realiseren. Volgens hen biedt het **combineren van beleid** bronnen van inspiratie en financiering en kan een groter netwerk samen aan de slag. Daarbij hoort ook het op tijd **aanvullen van projectplannen** om preventief groene aspecten in de planning mee te nemen.

Volgens participerende organisaties biedt **onderwijs** ook kansen ter aanvulling. Gemeenten hebben bijvoorbeeld behoefte aan draaiboeken die door studenten van participerende overheidsorganisaties zoals Van Hall Larenstein in opdracht van SOS kunnen worden samengesteld.

Den Haag en Gorinchem maken op dit moment al gebruik van de **tuinambassadeurs** waar de consulente van SOS nog duidelijk meer kansen voor gemeenten en organisaties ziet.

Tabel 7: Zelfstandig door participerende en geïnteresseerde gemeenten en organisaties genoemde suggesties ter optimalisering van de meerwaarde van SOS op basis wat bij hun goed werkt in vorm van een kruistabel (n=12)

	Respondent	Aanvullende suggesties				
		Samenwerking	Beleid	Projectplannen	Onderwijs	Tuinambassadeurs
Gemeenten	Amersfoort	X	X	X		
	Den Haag	X				X
	Gorinchem	X	X	X		X
	Haarlem					
	Leeuwarden	X	X			
	Maastricht	X			X	
Organisaties	Consulente				X	X
	ECNC	X	X			
	KBB	X			X	
	Tuinbranche Nederland	X				
	Waterschap V&V	X	X	X		
	Wetterskip Fryslân	X	X	X		
TOTAAL		10/12	6/12	4/12	3/12	3/12

Beleid: Het combineren van het gemeentelijk beleid door gezamenlijke onderwerpen op te pakken

Onderwijs: Gebruik maken van studenten van participerende onderwijsorganisaties voor nodig onderzoek in gemeenten en organisaties

Projectplannen: Projectplannen van bouworganisaties en bedrijven aanvullen met duurzame aspecten zoals bijvoorbeeld groene daken

Samenwerking: Gemeenten werken samen met burgers, wijkorganisaties, bedrijven, woningbouwverenigingen, zorgverzekeraars

Tuinambassadeurs: Organisatie van SOS en de werkgroep van SOS verduidelijken en aanpassen

Een uitgebreide definitie van de codes is in bijlage V te vinden.

3.4.4. Biodiversiteit

Op het moment heeft biodiversiteit geen prioriteit voor de meeste participerende gemeenten terwijl het volgens de organisaties noodzakelijk is om biodiversiteit uitgebreider binnen SOS te promoten. Maastricht, Amersfoort en Tuinbranche Nederland zijn er al mee bezig, maar andere gemeenten en organisaties zoals Den Haag en het KBB vinden het op het moment nog op een te korte termijn om uitgebreid biodiversiteit te promoten en resultaten te bepalen. Volgens de gemeenten heeft het prioriteit om eerst het vergroenen van tuinen uit te breiden. Op dit moment worden vooral in kleinere projecten ter bevordering van biodiversiteit kansen gezien zoals in groene daken om verbindingen tussen natuurgebieden te vergroten. Op die manier kan biodiversiteit ook in projectplannen worden meegenomen.

Daarnaast maken gemeenten in samenwerking met tuinambassadeurs en stadsecologen gebruik van inheemse plantenlijsten om voorbeelden over biodiversiteit te kunnen geven bij het plannen van bouwprojecten of bij het voorlichten van burgers. Het ECNC heeft een biodiversiteitsmeter ontwikkeld die feitelijke veranderingen in biodiversiteit kan meten. Dit initiatief kan ook door gemeenten worden ingezet en eventueel met de beweging *De Levende Tuin* worden gecombineerd.

4. Discussie

Voor de eerste interviewfase is een grotere hoeveelheid respondenten geïnterviewd omdat de resultaten representatief voor de doelgroep *gemeenten* moet zijn terwijl de tweede fase suggesties biedt die zonder prioritering van de onderzoeker zijn meegenomen.

De onderzoekspopulatie van de eerste interviewfase heeft ten opzichte van wat verwacht werd ook suggesties ter verbetering kunnen leveren en is daarom ook als onderzoekspopulatie van de tweede fase meegenomen. Daardoor is de onderzoekspopulatie voor beide fases uiteindelijk toch van een gelijke grootte en zijn de resultaten uitgebreider waardoor meer aanbevelingen zijn gedaan.

Het was oorspronkelijk gepland om ook een gemeente te interviewen die er bewust voor heeft gekozen geen lid van SOS te worden (Gorinchem). Echter is tijdens het interview gebleken dat Gorinchem inmiddels wel van plan is om lid te worden. Voor een kwantitatief onderzoek zal het minder objectieve resultaten betekenen.

Resultaten hoeven in dit geval echter niet objectief te zijn maar moeten een indicatie geven hoe de meerwaarde volgens deskundigen kan worden geoptimaliseerd. Deze insteek over de waardering van kwalitatieve resultaten blijkt ook uit een onderzoek over de waardering van op kwalitatieve resultaten gebaseerde wetenschappelijke artikelen (van Zwieten & Willems, 2004).

Tijdens het onderzoek is de data uit de interviews gedeeltelijk kwalitatief en gedeeltelijk kwantitatief verwerkt. Dat heeft te maken met de uitgebreidere omvang van de data en dat meerdere interviews al gevonden data hebben bevestigd en daardoor meer als aanvulling en ter prioritering zijn gebruikt. Het onderzoek van K. Malterud (2001) toont aan dat deze twee typen elkaar goed kunnen aanvullen om o.a. validiteit van een kwalitatief onderzoek te garanderen. Ook om een kwalitatief onderzoek gedeeltelijk representatief te maken wordt kwalitatief onderzoek met kwantitatieve methoden aangevuld (Driscoll, Appiah-Yeboah, Salib, & Rupert, 2007).

4.1. Huidige meerwaarde

De meerwaarde van SOS ligt erin burgers bij het probleem van verstening te betrekken en hen voor natuurlijk ingerichte tuinen te enthousiasmeren.

Dat dit nodig is maakt het onderzoek van Beumer (2013) duidelijk, want hoewel 64% van de Nederlandse bevolking een levende tuin mooier vindt, heeft 44% van hen een versteende tuin.

Door het betrekken van burgers krijgen overheidsorganisaties een positief imago en geven de burgers zelf aan competenties als bureaucratische vaardigheden en sociale reflectie te ontwikkelen (Tonkens & Verhoeven, 2011).

Het betrekken van burgers bij projecten en onderzoek bevordert betrokkenheid in de gemeente en een hoge onderzoekskwaliteit (Couvét, Jiguet, Julliard, Levrel, & Teyssedre, 2008).

Ook uit onderzoek blijkt dat door burgerparticipatie onderzoek op een breder niveau kan worden gedaan, zoals bij habitat-trendonderzoek en populatiemetingen (Bates, et al., 2015). Zo wordt bijvoorbeeld door *SOVON* regelmatig vogeltellingen georganiseerd om mensen voor het onderwerp te enthousiasmeren, voor te lichten en door het hele jaar heen vogeltellingen te realiseren (Sovon, 2016).

De directe meerwaarde voor burgers zoals het verminderen van wateroverlast of het hitte-eiland effect, maar ook positieve effecten op volksgezondheid is volgens de gemeenten een voordeel van hun participatie bij SOS (Gemeente Amersfoort, 2016).

Het gaat daarbij om effecten van nabije natuur op welzijn en gezondheid door onder andere een verbetering van de luchtkwaliteit, stressreductie (IVN, 2016), stimulering van lichaamsbeweging en de facilitering van sociale contacten. (Vries, Maas, & Kramker, 2009)

Verder is het voor de gemeenten van belang om klimaatbestendige steden te garanderen wat door natuurlijk ingerichte tuinen wordt bevorderd (Bonan, 2000).

Daardoor wordt ook automatisch de natuur en biodiversiteit versterkt. Vooral op het gebied van connectiviteit van natuur, de oppervlakte van natuur (hoe groter de oppervlakte hoe meer biodiversiteit) en de kwaliteit van het groen zijn particuliere tuinen bepalend (Beerens, 2010). Al in 2007 is uit onderzoek gebleken dat mensen die in hun tuin bezig zijn ook een betere relatie met natuur in het algemeen ontwikkelen en zich er uitgebreider mee bezighouden (Gross & Lane, 2007).

4.2. Realisatie van verwachtingen

Terwijl gemeenten en organisaties vooral meer uitwisseling met al participerende gemeenten en organisaties verwachten (met name door draaiboeken) over hoe burgers succesvol kunnen worden betrokken is er al onderzoek gedaan wat als basis hiervoor kan worden gebruikt. Dat toont een artikel in *Trends Ecology and Evolution* aan over het belang van burgerparticipatie en hoe deze bereikt kan worden (Miller, 2005).

De geïnterviewde organisaties verwachten van SOS meer onderzoek alsmede een uitbreiding van de promotie van biodiversiteit in tuinen i.p.v. alleen vergroenen. Dat dit voor andere organisaties in de branche ook belangstelling heeft maakt de beweging *De Levende Tuin* waarin elf organisaties samenwerken duidelijk (Tonneijck & van der Leest, 2013).

Voor het bevorderen van biodiversiteit zijn ook groene daken genoemd. Dat dit kansen bij het verbinden en bevorderen van biodiversiteit biedt zoals bijvoorbeeld door veranderingen in het design naar een meer natuur bevorderend design wordt ook door onderzoek bevestigd (Braaker, Ghazoul, Obrist, & Moretti, 2014).

Voor het realiseren van meer financiële ondersteuning is de suggestie gemaakt om met overheden op landelijk niveau samen te gaan werken en centraal op fondsen en subsidies in te gaan. Dat samenwerking mogelijk is wordt door de *Rijksnatuurvisie* van 2014 bevestigd. Hierin geeft het Ministerie voor economische zaken (MEZ) aan in de toekomst natuurlijk tuinieren en groene en ecologische verbindingzones aan te moedigen en daardoor de tuinbranche te willen stimuleren (MEZ, 2014).

4.3. Overige suggesties

Het wordt door de geïnterviewde gemeenten en organisaties gesuggereerd om projectplannen mee te ontwikkelen om het onderwerp natuur al tijdens de planning mee te nemen. Dit komt overeen met waar waterschappen al mee bezig zijn door het vereisen van maatregelen tijdens de bouwplanning ter behoud van waterkwaliteit en een goede waterhuishouding. (Landelijk werkgroep watertoets , 2009).

Ook bij het klimaatbeleid van de gemeenten kan SOS aansluiten omdat natuurlijk ingerichte tuinen met bijvoorbeeld een ander soort grasveld een positief effect op het klimaat in de stad heeft (Bonan, 2000).

Dat samenwerking met burgers en wijken nog kansen biedt wordt onderbouwt door een succesvol initiatief van burgers is het moestuincomplex *Gordelwegtuinen* in Noord Rotterdam, waar burgers door het starten van een tuinvereniging het behoud en instandhouding hebben kunnen garanderen (Gordelwegtuinen, 2013). Het is onderzocht dat het zelfs noodzakelijk is op wijkniveau het vergroenen van tuinen aan te pakken om het behoud en meten van biodiversiteit mogelijk te maken (Goddard, Dougill, & Benton, 2010).

Ook in de gesuggereerde samenwerking met bedrijven (Hawken, 2010), zorgverzekeraars en woningbouwverenigingen (Brookman, 2016) biedt volgens onderzoek mogelijkheden waar de meeste gemeenten nog geen gebruik van maken, zoals het genereren van inkomsten en besparen van kosten (Bade & Tonneijck, 2011).

Daarnaast maken gemeenten in samenwerking met tuinambassadeurs en stadsecologen nu al gebruik van inheemse plantenlijsten om voorbeelden over biodiversiteit te kunnen geven bij het plannen van bouwprojecten of bij het voorlichten van burgers (Hoffman, 2016).

Volgens organisaties biedt het onderwijs een kans voor gemeenten om op een goedkope en efficiënte manier onderzoek voor zich te laten uitvoeren of door stagiaires mee te laten denken. Een voorbeeld hiervan is een onderzoek in opdracht van SOS over welke ecosysteemdiensten een natuurlijk ingerichte tuin kan bieden en hoe zelfs kleine aanpassingen een groot verschil voor diensten zoals gezondheid en biodiversiteit kunnen maken (Hausen, 2016).

5. Conclusie

De huidige meerwaarde van SOS is met name hun netwerk, de naam en logo van OS, de kennis en ervaringen die door SOS en hun partners is opgedaan en het betrekken en enthousiasmeren van burgers binnen de gemeenten.

Wat betreft de wensen en verwachtingen is er nog winst te maken namelijk door uitwisseling van kennis en ervaringen met name door draaiboeken met voorbeeldprojecten van gemeenten, onderzoek doen ter ondersteuning van de resultaten die SOS oplevert en over hoe burgers kunnen worden betrokken en door gebruik maken van externe (niet gemeentelijke) deskundigen die voor gemeenten met OS bezig gaan. Verwachtingen die in samenwerking met externe organisaties moeten worden opgepakt zijn het uitbreiden van het landelijke netwerk en het optimaliseren van financiële ondersteuning door SOS. Tenslotte is gebleken dat de meerwaarde kan worden geoptimaliseerd door de meerwaarde op het gebied van burgerparticipatie, bewustwording voor gemeenten, uitwisseling, netwerk, werkgroep SOS, biodiversiteit en financiële ondersteuning op te pakken. Hiervoor zijn zowel door participerende en geïnteresseerde gemeenten en organisaties als ook externe organisaties suggesties gemaakt (Tabel 8).

Tabel 8: Overzicht conclusies huidige meerwaarde (Goed), verwachtingen van gemeenten en organisaties (Verwachtingen) en suggesties ter optimalisering van de meerwaarde (Suggesties) met prioritering door hoe vaak de meerwaarde genoemd is (n= totaal aantal keer genoemd zowel als huidige meerwaarde, verwachting of suggestie)

Meerwaarde	Huidige meerwaarde	Verwachtingen	Suggesties
Burgerparticipatie (n=22)	Bevorderen	Doelgroep bereiken Investeren burgers Onsuccesvolle projecten Te lang wachten	Draaiboeken, uitwisseling, acties bieden die direct door gemeenten kunnen worden gebruikt.
Bewustwording voor gemeenten (21)	Bezig met probleem Naam en logo Meerwaarde voor burgers	Investeren gemeente Externe capaciteiten	Buiten gemeentehuis deskundige met een lokaal netwerk die tenminste 2-3 dagen per week met OS bezig is.
Uitwisseling (21)	Tussen participerende gemeenten	Meer uitwisseling Draaiboeken	Koppel-gemeente of kleine werkgroepen; Onderzoek als basis voor draaiboeken.
Netwerk (15)	Lokaal & huidig netwerk	Landelijk netwerk uitbreiden	Netwerk faciliteren, netwerk aanbieden aan andere gemeenten, Waterschappen als verbinding tussen gemeenten inzetten; Gebruik maken van Europees en landelijk netwerk van ECNC.
Werkgroep SOS (14)	Kennis & ervaringen	Organisatie Professionalisering	Werken met statuur & commissies; Rolverdeling/Organisatiestructuur verduidelijken.
Biodiversiteit (11)	Natuur versterken	Promoten, Onderzoek	Onderwijs, projectplannen aanvullen, tuinambassadeurs
Financiële ondersteuning (8)		Door SOS optimaliseren	Centraal op fondsenwerving en subsidies ingaan; Ondersteuning bij schrijven van financieringsvoorstellen door SOS; Rioleringsgelden als financieringsbron, ondersteuning door lokale netwerken; Financiering door dialoog met burgers; Financiering vanuit provincies/ waterschappen; Fondsen door samenwerking met wijken, werken met vrijwilligers.

6. Aanbevelingen

De onderstaande opsomming met aanbevelingen is opgesteld naar prioritering uit de conclusie en onderverdeeld in aanbevelingen die intern door SOS kunnen worden opgepakt of aan andere gemeenten kunnen worden doorgegeven en aanbevelingen waar externe organisaties voor moeten worden betrokken.

Aanbevelingen om intern op te pakken

1. Uitwisseling tussen de gemeenten bevorderen door onder andere het opzetten van draaiboeken over hoe burgers bij acties kunnen worden betrokken;
2. Meer gebruik maken van externe deskundigen ter aanvulling van de werkzaamheden door de gemeenten;
3. Samenwerking met bedrijven, organisaties, wijken en burgers op landelijk en gemeentelijk niveau;
4. Huidige investering door gemeenten vergroten door het aanbieden van financieringsbonnen (zorgverzekeraars, rioleringsgelden, provincies, waterschappen, landelijke en regionale fondsen en subsidies) en het aanbieden van een groter netwerk (waterschappen, ECNC) waardoor in samenwerking grotere projecten kunnen worden gerealiseerd;
5. Organisatie van Stichting Operatie Steenbreek en de SOS werkgroep aanpakken door professionalisering en het werken met een statuur en commissies binnen de stichting;
6. Aanpassen van communicatiemiddelen, onder andere ter promotie van biodiversiteit en aanspreekbaarheid voor burgers;
7. Contact opnemen met al betrokken onderwijsinstanties (Rijksuniversiteit Groningen, Maastricht University, Hogeschool Van Hall Larenstein, Wageningen UR) om van het onderwijs voor gemeenten en organisaties gebruik te kunnen maken;
8. Acties aan gemeenten aanbieden waar enthousiaste wijken en burgers direct mee aan de slag kunnen.

Aanbevelingen om in samenwerking met externe organisaties op te pakken

1. Contact opnemen met waterschappen en op landelijk niveau met het *GBLT (Gemeenten en waterschapsbelasting)* en *Unie van Waterschappen* om over toekomstige samenwerking en mogelijke financiering van gemeenten of projecten te spreken;
2. Contact opnemen met het ECNC over toekomstige samenwerking en aanvulling van het Europese, landelijk en lokale netwerk van SOS;
3. Natuurbeleid met ander gemeentelijk beleid (klimaatbeleid, vogel- en bijenbeleid) combineren om tijd en mankracht te besparen en elkaar aan te vullen;
4. Vervolgonderzoek:
 - a. Het interviewen van gemeenten die niet geïnteresseerd zijn in een SOS lidmaatschap om achter de reden hiervoor te komen;
 - b. Het bevragen van externe organisaties om nog meer inzicht te krijgen in de kansen waar op dit moment nog geen gebruik van wordt gemaakt.

7. Bibliografie

- Alkemade, R. (2012). *Balans van de Leefomgeving- Druk op biodiversiteit in Nederland is hoogste van EU*. Opgeroepen op februari 28, 2016, van <http://themasites.pbl.nl/balansvandeleeftomgeving/2012/landelijk-gebied/natuurbeleid/biodiversiteit-en-oorzaken-van-verlies-in-europa>
- Annerstedt, M., Östergren, P.-O., Björk, J., Grahn, P., Skärbäck, E., & Währborg, P. (2012). (B. Central, Redacteur, & BMC Public Health) Opgeroepen op maart 20, 2016, van Green qualities in the neighbourhood and mental health – results from a longitudinal cohort study in Southern Sweden: <http://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-12-337>
- Baarda, B. (2012). Hoe groot moet mijn steekproef zijn? In B. Baarda, E. Bakker, T. Fischer, M. Juising, V. Peters, T. van der Velden, & M. de Goede, *Basisboek Methoden en Technieken Kwantitatief praktijkgericht onderzoek op wetenschappelijke basis* (Vijfde druk ed., p. pp. 112). Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Baarda, B., Bakker, E., Fischer, T., Juising, M., Peters, V., van der Velden, T., & de Goede, M. (2013). *Basisboek Kwalitatief onderzoek - Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (Deerde druk ed.). Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Baarda, B., Bakker, E., Fischer, T., Juising, M., Peters, V., van der Velden, T., & de Goede, M. (2013). *Basisboek Kwalitatief onderzoek - Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (Deerde druk ed.). Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Bade, T. S., & Tonneijck, F. (2011). *Groen loont! Over maatschappelijke en economische baten van stedelijk groen*. (D. G. Stad, Red.) Opgeroepen op april 03, 2016, van <http://degroenestad.nl/downloads/groen-loont.pdf>
- Bates, A., Lakeman-Fraser, P., Robinson, L., Tweddle, J., Sadler, J., West, S., . . . L., D. (2015). *The OPAL bugs count survey: exploring the effects of urbanisation and habitat characteristics using citizen science*. Opgeroepen op april 15, 2016, van <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11252-015-0470-8>
- Beerens, A. (2010). *De relatie tussen biodiversiteit en openbaar groen in de Gemeente Utrecht*. Universiteit Utrecht.
- Beumer, C. (2013). *Biodiversiteit in de Tuin. Samenvatting resultaten van onderzoek relatie tussen tuinen en natuurbescherming 2012-2013*. Opgeroepen op mei 25, 2016, van http://media.wix.com/ugd/47b293_48830192595149eeb673a45fbdccfd30.pdf
- Beumer, C. (2016, juni). Interview over de meerwaarde van SOS voor de gemeente Maastricht en Maastricht University. (N. Hausen, Interviewer)
- Bijleveld, J. (2016, juli). Interview over de meerwaarde van SOS voor Wetterskip Fryslan. (A. Böhm, Interviewer)
- Billeter, R., Liira, J., Bailey, D., Bugter, R., Arens, P., Augenstein, I., . . . Edwards, P. (2008). Indicators for biodiversity in agricultural landscapes: a pan-European study. *Journal of Applied Ecology*, 45(1), 141–150.
- Bonan, G. B. (2000). The microclimates of a suburban Colorado (USA) landscape and implications for planning and design. *Landscape Urban Planning*(49), pp. 97–114.

- Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Knight, T. M., & Pullin, A. S. (2010). (B. P. Health, Redacteur, & BioMed Central) Opgeroepen op maart 20, 2016, van A systematic review of evidence for the added benefits to health of exposure to natural environments: <http://bmcpublikehealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-10-456>
- Braaker, S., Ghazoul, J., Obrist, M., & Moretti, M. (2014). *Ecology*(95(4)), pp. 1010–1021.
- Brookman, T. (2016). Tjisse Brookman, De Friesland Zorgverzekeraar. *Groenstroken bruisend van het leven – Van irritatie- naar inspiratiegroen*. (IVN, Redacteur)
- Camps, P. (2016, juni 15). Interview over de meerwaarde van SOS voor de gemeente Amersfoort. (A. Böhm, Interviewer)
- CBS, PBL, Wageningen UR. (2016). Opgeroepen op maart 20, 2016, van Biodiversiteitsverlies in Nederland, Europa en de wereld, 1700-2010: [http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1440-Ontwikkeling-biodiversiteit-\(MSA\).html?i=2-76](http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1440-Ontwikkeling-biodiversiteit-(MSA).html?i=2-76)
- Compendium voor de leefomgeving. (2016). *Versnippering*. (PvdL, CBS, & W. UR, Redacteurs) Opgeroepen op april 12, 2016, van <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/onderwerpen/nl0024-Versnippering.html?i=24>
- Couvet, D., Jiguet, F., Julliard, R., Levrel, H., & Teyssedre, A. (2008). *Enhancing citizen contributions to biodiversity science and public policy*. (Unesco, Red.) Opgeroepen op april 12, 2016, van <http://www.unesco.org/mab/doc/euomab/2009/isr.pdf>
- de Vries, S., Verheij, R. A., Groenewegen, P. P., & Spreeuwenberg, P. (2003). (E. a. A, Red.) Opgeroepen op maart 20, 2016, van Natural environmentsöhealthy environments? An exploratory analysis of the relationship between greenspace and health: <http://www.rug.nl/research/portal/files/2994439/GroenewegenPP-Natural-UU-2003.pdf>
- Driscoll, D. L., Appiah-Yeboah, A., Salib, P., & Rupert, D. J. (2007). *Merging Qualitative and Quantitative Data in Mixed Methods Research: How To and Why Not*. University of Georgia, Ecological and Environmental Anthropology. Lincoln: Environmental Sciences Commons.
- EC. (2016). *Regionaal beleid*. (E. Commission, Redacteur) Opgeroepen op april 14, 2016, van http://ec.europa.eu/regional_policy/nl/policy/what/investment-policy/
- EC. (2016). *Subsidies*. Opgeroepen op april 15, 2016, van http://ec.europa.eu/contracts_grants/grants_nl.htm
- ECNC. (2016). *About*. Opgeroepen op Mei 24, 2016, van <http://www.ecnc.org/about-ecnc/>
- EEA. (2011). Opgeroepen op maart 20, 2016, van Urban Soil Sealing in Europe: <http://www.eea.europa.eu/articles/urban-soil-sealing-in-europe>
- EEA. (2015). *Biodiversity policies*. (E. E. Agency, Redacteur) Opgeroepen op april 16, 2016, van <http://www.eea.europa.eu/themes/biodiversity/policy-context>
- European Commission. (2010). (P. O. Union, Redacteur) Opgeroepen op maart 20, 2016, van EU biodiversity action plan - To reinforce the compatibility of regional and territorial development with biodiversity in the EU: http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/2010_bap.pdf
- Faber, G., & Reitsma, I. (2016, juni). Interview over de meerwaarde van SOS voor de gemeente Leeuwarden. (T. Franke, Interviewer)

- Gemeente Amersfoort. (2016). *Groen doen*. Opgeroepen op Mei 1, 2016, van <http://www.hetgroenehuisamersfoort.nl>
- Gemeente Amersfoort. (2016). *Operatie Steenbreek*. Opgeroepen op mei 1, 2016, van <http://www.hetgroenehuisamersfoort.nl>
- Gemeente Den Haag. (2016). *Onze projecten*. Opgeroepen op Mei 19, 2016, van <http://www.duurzaamdenhaag.nl>
- Goddard, M. A., Dougill, A. J., & Benton, T. G. (2010). Scaling up from gardens: biodiversity conservation in urban environments. *Trends in Ecology & Evolution*.
- Gordelwegtuinen, T. (2013). *Voorbeeld Bewonersinitiatief Gordelwegtuinen-Welkom*. Opgeroepen op mei 10, 2016, van <http://gordelwegtuinen.nl/>
- Gorinchem. (2016). *Duurzaam voor particulieren*. Opgeroepen op Mei 19, 2016, van <http://www.gorinchem.nl>
- Groningen, g. (2016). *Groningen doet mee aan Operatie Steenbreek*. Opgeroepen op april 30, 2016, van <http://www.operatiesteenbreek.nl/groningen>
- Gross, H., & Lane, N. (2007). Landscapes of the lifespan: Exploring accounts of own gardens and gardening. *Journal of Environmental Psychology*(27.3), pp. 225-241.
- Hausen, N. (2016). *Wildlife on your doorstep-Ecosystem Services of private urban gardens*. Hogeschool Van Hall Larenstein, Wildlife Management, Leeuwarden.
- Hawken, P. (2010). *The ecology of commerce: a declaration of sustainability*. New York: Harper Collins.
- Hoffman, M. (2016). *Inheemse en uitheemse plantensoorten in stad en landschap*. Plant Publicity Holland (PPH).
- Horstra, B. (2016, juni). Interview over de meerwaarde van SOS voor Tuinbranche Nederland. (A. Böhm, Interviewer)
- Hoving, J. (2016, juni). Interview over de meerwaarde van SOS volgens de Consulente. (A. Böhm, Interviewer)
- Irvine, K. N., Fuller, R. A., Devine-Wright, P., Tratalos, J., Payne, S. R., Warren, P. H., . . . Gaston, K. J. (2010). Ecological and Psychological Value of Urban Green Space. In M. Jenks, C. Jones, & S. S. Media (Red.), *Dimensions of the Sustainable City* (Vol. 1, p. 215 ff). UK: Springer.
- IVN. (2016). *Groenstroken bruisend van het leven – Van irritatie- naar inspiratiegroen Groen en Welzijn*. Opgeroepen op augustus 15, 2016
- Jansen, P., & Oldenburger, J. (2011, december). Bosuitbreiding versus ontbossing in Nederland. *Nieuwe Wildernis*, 16, 57-58. Opgehaald van <http://www.probos.nl/images/pdf/bosberichten/bosberichten2012-02.pdf>
- KBB. (2016). *Operatie Steenbreek Leeuwarden*. Opgeroepen op April 30, 2016, van <http://www.hetkbb.nl>
- Kernerman Nederlands Leerderswoordenboek. (2014). *meerwaarde*. Opgeroepen op april 12, 2016, van <http://www.woorden.org/info.php#km>
- Kok, A. (2016, mei). Interview over de meerwaarde van SOS voor de gemeente Haarlem. (A. Böhm, Interviewer)

- Landelijk werkgroep watertoets . (2009). *Handreiking watertoetsproces*. Opgehaald van https://www.publicspaceinfo.nl/media/uploads/files/RIKSWATER_2009_0001.pdf
- Maas, J., Verheij, R. A., de Vries, S., Spreeuwenberg, P., Schellevis, F. G., & Groenewegen, P. P. (2009). Morbidity is related to a green living environment. *J Epidemiol Community Health*(63), pp. 967-973. Opgehaald van Morbidity is related to a green living environment: <http://jech.bmj.com/content/63/12/967.full>
- MaastrichtLAB. (2016). *DOE MEE MET OPERATIE STEENBREEK!* Opgeroepen op April 30, 2016, van <http://www.maastrichtlab.nl>
- MaastrichtLAB. (2016). *ROL LAB*. Opgeroepen op Mei 24, 2016, van <http://www.maastrichtlab.nl>
- Malterud, K. (2001, augustus 11). Qualitative research: standards, challenges, and guidelines. (U. o. Bergen, & U. o. Copenhagen, Red.) *The Lancet*, 358(9280), pp. 483.
- Mathey, J., & Bernhofer, C. (2010). *Stadtnatur und Freiraumstrukturen im Klimawandel*. (B. f. Naturschutz, Redacteur, T. D. Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung, & Professur für Meteorologie, Producenten) Opgeroepen op april 17, 2016, van https://www.bfn.de/0321_stadtnatur.html
- MEZ. (2014). *Natuurlijk verder. Rijksnatuurvisie 2014*. Opgeroepen op april 16, 2016, van <file:///C:/Users/2893917/Downloads/natuurvisie-april-2014-geactualiseerdehyperlink-juli2016.pdf>
- MEZ. (2015). Opgeroepen op maart 20, 2016, van Natuur in Nederland: <http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/default.aspx?main=home>
- Miller, J. (2005). Biodiversity conservation and the extinction of experience. *Trends Ecol. Evol.*, 20(8), pp.430.
- Operatie Steenbreek. (2016). Opgeroepen op februari 22, 2016, van Doel van de operatie: <http://www.operatiesteenbreek.nl/operatie-steenbreek-2/>
- Operatie Steenbreek. (2016). *Betrokkene steden*. Opgeroepen op maart 20, 2016, van <http://www.operatiesteenbreek.nl/organisatie/#>
- Operatie Steenbreek. (2016). *Voorwaarden*. Opgeroepen op april 18, 2016, van <http://www.operatiesteenbreek.nl/voorwaarden/>
- Ottosson, J., & Grahn, P. (2007). (L. R. Taylor Francis Online, Red.) Opgeroepen op maart 20, 2016, van A Comparison of Leisure Time Spent in a Garden with Leisure Time Spent Indoors: On Measures of Restoration in Residents in Geriatric Care: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/0142639042000324758>
- Platform Haarlem Groener. (2016). *Haarlem doet mee aan Operatie Steenbreek*. Opgeroepen op 2016 Mei, 2016, van 19
- Platform Haarlem Groener. (2016). *Steenbreek023 voor een groener Haarlem*. Opgeroepen op Mei 19, 2016, van <http://www.steenbreek023.nl>
- Prokop, G., Jobstmann, H., & Schönbauer, A. (2011). *Overview of best practices for limiting soil sealing or mitigating its effects in EU-27*. (D. E. European Commission, Red.) Opgeroepen op april 17, 2016, van <http://ec.europa.eu/environment/archives/soil/pdf/sealing/Soil%20sealing%20-%20Final%20Report.pdf>

- Rijksoverheid. (2016). Opgeroepen op februari 26, 2016, van Natuur en biodiversiteit: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit>
- RVO.nl. (2016). *Ambities Nederland*. Opgeroepen op april 11, 2016, van <http://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/energie-en-milieu-innovaties>
- Scalenghea, R., & Marsanb, F. A. (2009). (E. B. (2009), Red.) Opgeroepen op Maart 20, 2016, van The anthropogenic sealing of soils in urban areas: https://www.researchgate.net/profile/Franco_Ajmone_Marsan/publication/222429832_The_anthropogenic_sealing_of_soils_in_urban_areas/links/00b4952526dc991dc5000000.pdf
- SOS. (2016). *Geslaagde aftrap van landelijke campagne Operatie Steenbreek*. Opgeroepen op Mei 19, 2016, van <http://www.operatiesteenbreek.nl>
- SOS. (2016). *Leeuwarden bindt strijd aan met versteende tuinen*. Opgeroepen op April 30, 2016, van <http://www.operatiesteenbreek.nl>
- SOS. (2016). *Leeuwarden start actie 'Eet gezond, tegel uit de grond!'*. Opgeroepen op April 2016, 2016, van <http://www.operatiesteenbreek.nl>
- SOS. (2016). *Maastricht doet mee aan Operatie Steenbreek*. Opgeroepen op April 30, 2016, van <http://www.operatiesteenbreek.nl>
- SOS. (2016). *Werkgroep*. Opgeroepen op April 30, 2016, van <http://www.operatiesteenbreek.nl/organisatie/werkgroep/>
- Sovon . (2016). *Telprojecten*. Opgeroepen op augustus 01, 2016, van <https://www.sovon.nl/nl/vogelstellen>
- Spradley, J. (1979). *The Ethnographic Interview*. *Reissued Long Grove*.
- Sterk, J. (2016, juli 30). Interview over de meerwaarde van SOS voor de gemeente Gorinchem. (A. Böhm, Interviewer)
- STOWA. (2016). *Stedelijk waterbeheer*. Opgeroepen op Mei 25, 2016, van <http://stedelijkwaterbeheer.stowa.nl>
- Sullivan, W. C., Kuo, F. E., & Depooter, S. F. (2004). (E. a. Behavior, Red.) Opgeroepen op maart 20, 2016, van The Fruit of Urban Nature Vital Neighborhood Spaces: <http://eab.sagepub.com/content/36/5/678.short>
- The Gallup Organisation. (2010). *Attitudes of Europeans towards the issue of biodiversity*. Opgeroepen op maart 20, 2016, van http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_290_en.pdf
- The Gallup Organisaton. (2010). *Attitudes of Europeans towards the issue of biodiversity*. Opgeroepen op Maart 20, 2016, van http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_290_en.pdf
- Tonkens, E., & Verhoeven, I. (2011). *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid*. Opgeroepen op juni 27, 2016, van https://www.researchgate.net/profile/Evelien_Tonkens/publication/271642438_Bewonersinitiatieven_partnerschap_tussen_burgers_en_overheid/links/54de5a860cf2953c22ae9979.pdf
- Tonneijck, F., & van der Leest, K. (2013). *Handleiding*. Opgeroepen op augustus 4, 2016, van http://www.vhg.org/media/rtf/Vakgroep_Hoveniers/2013_0080_PackParcel_VHG_Manual.pdf

- Unie van Waterschappen. (2016). *Over de unie*. Opgeroepen op Mei 25, 2016, van <https://www.uvw.nl/vereniging/>
- van Dam, D. (2016, juni). Interview over de meerwaarde van SOS voor Waterschap Vallei en Veluwe. (A. Böhm, Interviewer)
- van der Weyde, C. (2016, mei 24). Interview over de meerwaarde van SOS met het KBB. (A. Böhm, Interviewer)
- van Poelgeest, G. (2016, mei 27). Interview over de meerwaarde van SOS voor de gemeente Den Haag. (A. Böhm, Interviewer)
- van Ruijven, J. (2011). (W. UR, Redacteur) Opgeroepen op februari 20, 2016, van Hoe meer plantensoorten hoe gedienstiger de natuur is voor de mens: <http://www.wageningenur.nl/nl/show/Hoe-meer-plantensoorten-hoe-gedienstiger-de-natuur-is-voor-de-mens.htm>
- van Wijk, B. (2016, maart 16). Doelstelling en onderwerp. (A. Böhm, Interviewer)
- van Zwieten, M., & Willems, D. (2004, December). Waardering van kwalitatief onderzoek. (v. Loghum, & B.S., Red.) *HUWE*, 47(13), pp. 38.
- Veldstra, W. (2016, mei). Interview met de opdrachtgever van SOS. (A. Böhm, & N. Hausen, Interviewers)
- Vries, S., Maas, J., & Kramker, H. (2009). *Effecten van nabije natuur op gezondheid en welzijn; mogelijke mechanismen achter de relatie tussen groen in de woonomgeving en gezondheid*. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu Wageningen.
- Waterschap Vallei en Veluwe. (2016). *Ecologische verbindingzones*. Opgeroepen op Mei 25, 2016, van <http://www.vallei-veluwe.nl/water-0/water-natuur/ecologische/>
- Waterschap Vallei en Veluwe. (2016). *Organisatie*. Opgeroepen op Mei 25, 2016, van <http://www.vallei-veluwe.nl/organisatie/missie-visie/>
- Waterschappen.nl. (2016). *Zoek waterschap*. Opgeroepen op Mei 25, 2016, van <http://www.waterschappen.nl/mijn-waterschap/>
- Wetterskip Fryslân. (2016). *Watertoets voor ruimtelijke plannen*. Opgeroepen op Juni 17, 2016, van <https://www.wetterskipfryslan.nl/>
- Wester, F., & Peters, V. (2004). *Kwalitatieve analyse*. Coutinho.
- Wetterskip Fryslân. (2016). *Waterbeheerplan 2016-2021 - Water in de samenleving*. Opgeroepen op Juni 17, 2016, van <https://www.wetterskipfryslan.nl/documenten/bestuur/waterbeheerplan-2016-2021/>
- Wolters, R. (2016, juli). Interview over de meerwaarde van SOS voor het ECNC. (A. Böhm, Interviewer)
- Zwaagstra, C. (2014). (U. o. Groningen, Red.) Opgeroepen op april 16, 2016, van The contribution of soil sealing in urban private gardens to runoff and urban heating: <https://www.rug.nl/society-business/science-shops/beta-wetenschapswinkel/rapport-beta-2014-01.pdf>

Bijlage I Overzicht respondenten

	Contact	Baan/Functie	Stad	Volgorde
Eerste fase	Organisaties			
	C. Beumer	Docente Universiteit Maastricht SOS werkgroep lid	Maastricht	5
	B. Horstra	Adjunct-directeur Tuinbranche Nederland SOS werkgroep lid	Zeist	9
	J. Hoving	Consulente SOS	Amersfoort	7
	C. van der Weyde	Coördinator Kenniscentrum Burgers en Biodiversiteit	Leeuwarden	2
	B. van Wijk	Begeleider VHL SOS werkgroep lid	Leeuwarden	Doorgaand
	W. Veldstra	Stadsecoloog Groningen Voorzitter SOS	Leeuwarden	1
	Gemeenten			
	C. Beumer	Initiatiefnemer OS Maastricht SOS werkgroep lid	Maastricht	5
	P. Camps	Beleidsmedewerker Gemeente Amersfoort	Amersfoort	8
	G. Faber	Beleidsadviseur Gemeente Leeuwarden	Leeuwarden	6
	A. Kok	Projectleider Steenbreek023 Platform Haarlem Groener	Haarlem	4
	I. Reitsma	Projectleider OS Leeuwarden	Leeuwarden	6
	J. Sterk	Stadsvogeladviseur Gorinchem	Gorinchem	11
	G. van Poelgeest	Projectleider Natuur en Water Duurzaam Den Haag SOS werkgroep lid	Den Haag	3
Tweede fase	Overheidsorganisaties			
	J. Bijleveld	Senior Planvormer Wetterskip Fryslân	Leeuwarden	13
	D. van Dam	Beleidsadviseur Planvorming Waterschap Vallei en Veluwe	Apeldoorn	10
	Natuurorganisaties			
	R. Wolters	Executive Director European Centre for Nature Conservation (ECNC)	Tilburg	12

Bijlage II Agenda's en interviewvragen

7.1.1. Eerste fase Voorbeeld Amersfoort

7.1.1.1 Agenda

Datum:	15 juni 2016, 10:00 uur
Locatie:	Schothorsterlaan 21 3822 NA Amersfoort
Deskundige:	Paul Camps, gemeente Amersfoort
Student:	Alissa Böhm, vierdejaars studente VHL

1. Opening

- Vaststellen agenda
- Indeling gesprek

2. Introductie

- Algemene zaken

3. Vragen

- Openingsvragen
- Huidige meerwaarde voor gemeente Amersfoort
 - Projecten in Amersfoort
 - Biodiversiteit
 - Valkuilen SOS
- Wenselijke meerwaarde voor gemeente Amersfoort
 - Wensen en verwachtingen voor de toekomst
 - Op het gebied van netwerk vergroten
 - Doormiddel van subsidies
 - Op het gebied van beleid
- Doorvragen
 - Kansen voor SOS
- Mogelijke interviewcontacten

5. Afsluiting

- Instructies studente
- Aandachtspunten
- W.v.t.t.k.

7.1.1.2 Vragen

- Introductie
 - Er wordt natuurlijk vertrouwelijk met u persoonsgegevens omgegaan. Bent u het ermee eens dat het interview wordt opgenomen om de data later beter te kunnen analyseren?
 - Wat voor werkzaamheden houdt uw functie in?
 - Sinds wanneer bent u in het werkveld werkzaam?
- Onderwerpen van het interview
 - Heeft u nog commentaar of aanvullingen voor de onderwerpenlijst?
 - Gaat u akkoord met de onderwerpen van het interview?

- Vragen
 - Openingsvragen
 - Wat zijn uw ervaringen met Operatie Steenbreek?
 - Bent u tevreden met de samenwerking?
 - Hoofdvragen huidige meerwaarde
 - U bent op het gebied van beleid en burgerparticipatie bij Operatie Steenbreek betrokken. Zijn er concreet projecten in Amersfoort die volgens u als goed voorbeeld van de meerwaarde van Operatie Steenbreek kunnen worden gezien?
 - Wat is volgens u de meerwaarde van Operatie Steenbreek voor de gemeente Amersfoort?
 - Heeft u nog aanvullingen over de momentele meerwaarde wat concreet doelt op het gebied van biodiversiteit?
 - Als u een punt zou moeten benadrukken, wat is de belangrijkste meerwaarde van Operatie Steenbreek voor de gemeente Amersfoort?
 - Hoofdvragen wenselijke meerwaarde
 - Kunt u manieren bedenken hoe deze meerwaarde nog kan kunnen worden aangevuld?
 - Heeft volgens u Amersfoort behoefte aan samenwerking met overheden middels bijvoorbeeld subsidies of publiciteit om de doelen van Operatie Steenbreek te kunnen bereiken?
 - Heeft Amersfoort behoefte aan een groter netwerk aan organisaties waarmee een samenwerking mogelijk is?
 - Tijdens eerdere interviews is duidelijk geworden dat er ook behoefte aan meer uitwisseling met andere gemeenten is. Klopt dat ook voor de gemeente Amersfoort?
 - Ziet u ook valkuilen van Operatie Steenbreek voor de gemeente Amersfoort?
 - Hoe zijn deze volgens u ontstaan?
 - Hoe kunnen deze volgens u worden opgelost?
 - Doorvragen
 - Ziet u in de samenwerking met Operatie Steenbreek nog kansen waar de gemeente op dit moment nog geen gebruik van maakt?
 - Retrospectief vragen
 - Volgens u is de momentele meerwaarde het volgende: ...
Kunt u nog een meerwaarde bedenken waar u op dit moment nog geen gebruik van maakt?
 - Volgens u kan de meerwaarde op het volgende manier worden geoptimaliseerd. Verwacht u dat te vergelijkende organisaties/ andere gemeentes ook van deze aanvulling kunnen profiteren?
- Afsluiting
 - Instructies Interviewer
 - Bedankt voor het beantwoorden van onze vragen. Heeft u na dit gesprek nog verwachtingen of aanmerkingen van/op ons?
 - Wilt u van de resultaten van het onderzoek op de hoogte worden gebracht?
 - Aandachtspunten
 - Heeft u nog punten waar ik tijdens het onderzoek rekening mee moet houden?
 - Vind u de manier van het interview prettig of heeft u nog verbeteringspunten, die voor het volgende interview meegenomen kan worden?

7.1.2. Tweede fase Voorbeeld Wetterskip Fryslân

7.1.2.1 Agenda

Datum:	19 juli 2016, 11:00 uur
Locatie:	Leeuwarden
Deskundige:	Jeannet Bijleveld, Senior Planvormer Wetterskip Fryslân
Student:	Alissa Böhm, vierdejaars studente VHL

1. Opening

- Vaststellen agenda
- Indeling gesprek

2. Introductie

- Algemene zaken
- Samenvatting wenselijke meerwaarde voor participerende gemeenten
 - Wensen en verwachtingen voor de toekomst
 - Doormiddel van financiële steun
 - Doormiddel van samenwerking
- Samenwerking met SOS
 - Doelstelling
 - Successen
 - Kansen

3. Vragen

- Openingsvragen
- Kansen voor Stichting Operatie Steenbreek
 - Ideeën ter aanvulling van de huidige meerwaarde
 - Op het gebied van biodiversiteit
- Samenwerking met waterschappen
 - StaVaZa
 - Motivatie waterschappen
 - Financiering
 - Andere mogelijke samenwerking
 - Samenwerking met gemeenten
 - Samenwerking d.m.v. projecten
- Doorvragen
 - Conclusies samenwerking
- Mogelijke interviewcontacten

5. Afsluiting

- Instructies studente
- Aandachtspunten
- W.v.t.t.k.

7.1.2.2 Vragen

- Is er algemeen iets over SOS bekend bij u?
- Samenvatting wenselijke meerwaarde voor participerende gemeenten
 - Wensen en verwachtingen voor de toekomst
 - Financiële steun
 - Samenwerking met natuur- en overheidsorganisaties op landelijk niveau
 - Uitwisseling tussen gemeenten

- Samenwerking met SOS
 - Doelstelling
 - Vergroenen van tuinen
 - Tweede stap: biodiversiteit vergroten
 - Successen
 - Onderzoek
 - Acties
 - Kansen
 - Samenwerking met overheidsorganisaties en natuurorganisaties
- Openingsvragen
 - Er wordt natuurlijk vertrouwelijk met uw persoonsgegevens omgegaan. Bent u het ermee eens dat het interview wordt opgenomen om de data later beter te kunnen analyseren?
 - Wat voor werkzaamheden houdt uw functie in?
 - Hoe bent u bij Operatie Steenbreek betrokken?
- Kansen voor Stichting Operatie Steenbreek
 - Ideeën ter aanvulling van de huidige meerwaarde
 - Hoe kan volgens u de huidige meerwaarde voor participerende gemeenten worden aangevuld?
 - Wat zijn volgens u kansen waar SOS op dit moment nog geen gebruik van maakt?
 - Volgens u kan de meerwaarde op het volgende manier worden geoptimaliseerd:.... Van wie verwacht u dat ze van deze aanvulling kunnen profiteren?
- Samenwerking met waterschappen
 - StaVaZa
 - Hoe werkt Wetterskip Fryslân aan het verbeteren van biodiversiteit?
 - Wat wordt aan samenwerking op dit moment al gedaan?
 - Gebeurt de samenwerking meer op landelijk of lokaal niveau?
 - Hoe werken Wetterskip Fryslân en gemeenten op dit moment al samen?
 - Is deze samenwerking algemeen positief?
 - Is er een concreet voorbeeld over de positieve samenwerking tussen gemeenten en het Wetterskip Fryslân?
 - Werkt Wetterskip Fryslân met andere waterschappen samen?
 - Hoe worden projecten zoals water en de stad gerealiseerd?
 - Samenwerking met SOS
 - Wat zijn de mogelijkheden voor een samenwerking met Wetterskip Fryslân?
 - Komt SOS met hun doelstelling in aanmerking?
 - Wordt hierbij meer het contact met de stichting of met de participerende gemeenten gezocht?
 - Zijn er nog andere contacten die voor een samenwerking met SOS in aanmerking komen?
 - Andere mogelijke samenwerking
 - Bestaan er nog andere mogelijkheden voor toekomstige samenwerking tussen Wetterskip Fryslân en SOS?
- Doorvragen
 - Conclusies samenwerking
 - Waar maken gemeenten op dit moment nog geen gebruik van?
- Mogelijke interview contacten
 - Heb je ideeën wie ik nog verder over deze onderwerpen kan benaderen?

Bijlage III Definitie Codes over meerwaarde uit fase I

Memo overzicht van *Kwalitan*

Verwachtingen zijn onder GMA (Geoptimaliseerde Meerwaarde Vraag) te vinden

Realisatie van verwachtingen zijn onder GMO (Geoptimaliseerde Meerwaarde Oplossing) te vinden

Overige suggesties zijn onder GMA (Geoptimaliseerde Meerwaarde Aanvulling) te vinden

memo : b: communicatiemiddelen

Belemmering: Huidige communicatiemiddelen zoals folders, website, SOS gemeenten websites en facebook die van SOS worden gebruikt.

memo : b: huidige meerwaarde

Belemmering: Huidige meerwaarde is niet duidelijk of onvoldoende voor de gemeenten en organisaties. Gemeenten vinden dat zij nog te veel zelf moeten doen, dat SOS nog te experimenteel werkt en vaak nog niet klaar is voor wat zij eigenlijk willen bieden (voorbeeld kennisbank).

memo : b: investering

Belemmering: Organisaties en ook een aantal gemeenten vinden dat gemeenten nog onvoldoende in OS willen investeren. Bijvoorbeeld dat het nog aan acties en grotere projecten ontbreekt omdat de gemeente onvoldoende in financiering als ook medewerkers investeert. Het logo en naam is voldoende voor sommige gemeenten.

memo : biodiversiteit

Gemeenten zijn momenteel met biodiversiteit bezig omdat het onderdeel van de groene infrastructuur uitmaakt en burgers graag diervriendelijke tuinen willen. Hierbij worden bijvoorbeeld plantenlijsten door stadsecologen gemaakt die inheemse planten bevatten waar de burgers over worden toegelicht. Volgens de organisaties is het belangrijk dat medewerkers van de gemeenten tijd krijgen om hier actief mee bezig te gaan en dat de SOS folders meer biodiversiteit en niet alleen het vergroenen promoten.

memo : biodiversiteit: aanvullingen

Een aanvulling van de huidige activiteiten zal zijn om tegelijk met vergoenen ook biodiversiteit te bevorderen zoals door inheemse plantenlijsten.

memo : biodiversiteit: kleine projecten

Kleine projecten uitvoeren die biodiversiteit bevorderen zoals groene daken.

memo : biodiversiteit: te korte termijn

Enerzijds is het bevorderen van biodiversiteit nog te vroeg omdat eerst verstening moet worden gestopt. Anderzijds is het nog op te korte termijn om resultaten te zien over hoe urbane biodiversiteit verbetert.

memo : gma: beleid combineren

Beleid wat al bestaat zoals bijen- en vlinderbeleid of grond- en waterbeleid met het SOS beleid combineren. Dat kan samenwerking, financiering en promotie ondersteunen en elkaar aanvullen. Een verbindende factor naast biodiversiteit is klimaatverandering, waar volgens gemeenten gelden voor ter beschikking staan.

memo : gma: onderzoek

Onderzoek door studenten kan de huidige meerwaarde nog aanvullen. Het kan niet alleen resultaten opleveren die voor SOS nuttig zijn, maar participerende gemeenten kunnen studenten in opdracht voor hun onderzoek laten doen.

memo : gma: projectplannen aanvullen

Het kan aanvullend zijn om projectplannen die worden gemaakt met onderwerpen van SOS aan te vullen zoals met het aanvragen van zonnepanelen of groene daken. Waterschappen kunnen dergelijke aanpassingen van bouwondernemers eisen.

memo : gma: samenwerking

Samenwerking met burgers, wijkorganisaties, waterschappen, woningbouwverenigingen, zorgverzekeraars, tuincentra bevorderen.

memo : gma: tuinambassadeurs

Meer van tuinambassadeurs gebruik maken. Sommige gemeenten zijn hier al mee bezig vooral bij het bevorderen van biodiversiteit (plantenlijsten).

memo : gmo belemmeringen

Een oplossing voor de belemmering door communicatiemiddelen zal zijn om met organisaties die communicatiemedewerkers hebben, samen te gaan werken zoals het IVN of de Friese Milieufederatie.

memo : gmo: belemmeringen

Belemmering door te weinig investering kan worden opgelost door het vereisen van een nauwe samenwerking met tenminste een koppelorganisatie. Gemeenten bieden ook aan dat zij mogen worden gebeld over vragen of problemen die opkomen. In de gemeenten moet meer indringend in gesprek worden gegaan met wethouders. Er is een persoon nodig die SOS binnen de gemeente aanstuurt. Gemeenten bevelen aan dat hiervoor een persoon buiten de gemeente wordt gekozen die wel goed contact met de gemeente heeft. Qua investering wordt ook aanbevolen om met bedrijven binnen de gemeente samen te werken om zo benodigd materiaal te krijgen.

De website van SOS kan nog beter worden gebruikt maar het moet duidelijk worden gemaakt dat het gebruik ervan wordt aanbevolen. Gemeenten zijn wel bereid om meer gebruik van de website te maken.

memo : gmo: draaiboeken

Er wordt door organisaties onderzoek gedaan over hoe de doelgroep het best bereikt kan worden. Deze kunnen als basis voor draaiboeken worden gebruikt en met projectvoorbeelden worden aangevuld.

memo : gmo: externe capaciteiten

Externe medewerkers werken in sommige gemeenten beter dan interne medewerkers omdat deze meer bij de burgers staan en veel ervaring op het gebied van SOS hebben.

memo : gmo: financiële ondersteuning

Financiële ondersteuning is mogelijk door geld van de watersector zoals rioleringsgelden, door het lokale netwerk dat projecten financiert en door de dialoog met burgers. Het is een mogelijkheid om op fondsenwerving centraal vanuit SOS in te gaan en gemeenten met het schrijven van financieringsvoorstellen te helpen. Kosten van het project kunnen met de kosten die zonder het project ontstaan (bijvoorbeeld waterschade) worden gecompenseerd. Het werkt bij gemeenten beter om belasting terug te betalen als zij iets tegen verstening doen dan meer geld weg te halen. Er kan een bijdrage bij de provincies worden aangevraagd. Mensen kunnen bij projecten worden betrokken wat samenhangendheid bevordert en door vrijwilligers geld bespaart.

memo : gmv: biodiversiteit

Vraag: Aan gemeenten laten zien op welke manier burgers hun tuin kunnen inzetten.

memo : gmv: draaiboeken

Vraag: Draaiboeken over hoe acties moeten worden opgezet, hoe burgers kunnen worden betrokken, hoe burgers overtuigd kunnen worden, hogere burgerparticipatie, voorbeelden van projecten en acties, concrete tips wat de burgers kunnen doen.

memo : gmv: externe capaciteiten

Werken met externe capaciteiten zoals consultants, netwerkorganisaties en organisaties binnen de gemeenten om onafhankelijkheid en steun te bieden.

memo : gmv: financiële ondersteuning

In financiering en mankracht door subsidies, fondsen of andere manieren.

memo : gmv: landelijke acties

Voorbeeld acties die op grotere schaal meer opleveren. Beweging "De Levende Tuin" meer op landelijk niveau promoten.

memo : gmv: netwerk

Ter aanvulling van eigen ideeën, overzicht van contactpersonen van netwerkorganisaties en gemeenten. Snelle ondersteuning van projecten van gemeenten en organisaties.

memo : gmv: onderzoek

Onderzoek over sociale processen, scriptieonderzoek, spanning tussen privé en publieke verantwoordelijkheid. Kennisbank eerst kijken wat er al voor kennisplatforms bestaan.

memo : gmv: organisatie

Gemeenten steeds minder in beleid betrokken: Willen burgers motiveren om zelfstandig aan de slag te gaan (waar moeten zich gemeenten wel of niet mee bemoeien, projecten op grote schaal realiseren, breder trekken dan alleen particuliere tuinen, andere taakverdeling: gebruik maken van sterke punten van organisaties, duidelijkheid wenselijk over wat de insteek en taken van werkgroep leden is, structuur SOS nog niet helemaal duidelijk (activiteiten), doelgroep vastleggen (burgers of gemeenten), wat moeten gemeenten doen en wat organisaties (op het moment dubbel).

memo : gmv: professionalisering

Vraag: meer professionaliseren, draaiboek wat er op het moment speelt, als SOS groter wordt professionalisering noodzakelijk, communicatie professionaliseren, iemand nodig om ervaringsverhalen te delen, statuut voor stichting, wat krijgen organisaties die mee doen, met commissies werken.

memo : gmv: samenwerking

Vraag: Meer met burgers werken.

memo : gmv: uitwisseling

Uitwisseling tussen gemeenten op kleinschalig niveau (bijvoorbeeld kleine werkgroepen of sparringpartners), delen van folders, brochure, etc., samenwerking samenvoegen, laten zien op welke manier tuinen kunnen worden ingezet om meer biodiversiteit te krijgen, wat werkt wel en wat niet voor gemeenten.

Bijlage IV Open codering Fase I

Code	Den Haag	Haarlem	Maastricht	Leeuwarden	Amersfoort	Gorinchem	KBB	Consulente	Tuinbranche Nederland
Activiteiten OS Leeuwarden							1		
Adviseur voor gemeente						1			
Afsluiting interview			1					1	
Beantwoorden van vragen						1		2	
Beleid									
Betrokken in het werkveld								1	1
Biodiversiteit	1	1	1	1	1		1		
Biodiversiteit: aanvullingen	1								
Biodiversiteit: kleine projecten	3								
Biodiversiteit: te korte termijn	2						1		
Coördinatie						1	1	2	
Draaiboeken	1	2		1	2		1		1
Duurzaam Den Haag	1						2		
Ervaringen met SOS		2	1	1					
Financiële ondersteuning	2	2	2		5		1	3	1
Functie					1	1	1	1	
Functionaliteit van tuinen						1	1		
Huidige meerwaarde: Bewustwording voor gemeenten			1	1			1		
Huidige meerwaarde: Burgerparticipatie			2	1	1				1
Huidige meerwaarde: Kennis en ervaring			1		1	1			2
Huidige meerwaarde: Meerwaarde voor burgers		1		1	1				
Huidige meerwaarde: Naam en logo	1	1			1				1
Huidige meerwaarde: Netwerk	2		1						1
Huidige meerwaarde: Uitwisseling van ervaringen		1			1				
Introductie						1	1		
Inzet burgers					2	2	3		
Kansen voor SOS	1			1				1	
KBB							4		
kennis en ervaring								2	
Kritiek over gemeenten	4						2		1
Kritiek over SOS: Communicatiemiddel					1		1	7	2
Kritiek over SOS: Huidige meerwaarde	1	2		2			1	2	1
Landelijke acties	1	1							1
Meerwaarde voor gemeenten	1						1	1	

Netwerk	4	1					1	1	
Netwerk: overzicht contacten	1	1						3	
Onderzoek		1	3				1	1	1
Oplossing kritiek over gemeenten	4				1	1			
Oplossing kritiek over SOS							1		
Oplossing valkuilen	5	1		1		1	1		
Organisatie	3					1		1	2
OS Gorinchem						1			
OS Leeuwarden				3			2		
Professionalisering	2	1						7	1
Promotie	1			1	1				
Publiciteit								1	
Resultaten LDM 330							1		
Rol organisatie bij SOS	1			3		1	1		
Samenvatting interview		1	1						1
Samenvatting voor SOS							2		
Samenwerking met lokaal netwerk	1	1	1	2	3		1	2	2
Samenwerking met wijken	3			1		1			
Samenwerking met woningbouwverenigingen	1		2	1	1				
Tevreden met contact	2				1		1		
Tevredenheid		1	1				1		
Tuinambassadeurs				1				1	
Uitwisseling	1	1	1			1	5	5	2
Valkuil: doelgroep betrekken	1								
Valkuil: gemeenten zelfstandig aan de slag								1	
Valkuil: investering		1			1	1			
Valkuil: onsuccesvolle projecten			1						
Valkuil: te lange wacht			1				1	2	
Valkuilen	1						1	1	
Verschil icoonsteden							1		
Verschil tussen KBB en OS Leeuwarden							1		
Verwachtingen aan SOS							4		2
Voorbeeld van goede samenwerking	3	1	1	1	3	1	1		1
Voorbeeldprojecten	8				3	2			
Workshops								1	

Bijlage V Definitie Codes over meerwaarde uit fase II

Memo overzicht van *Kwalitan*

Verwachtingen zijn onder GMA (Geoptimaliseerde Meerwaarde Vraag) te vinden

Realisatie van verwachtingen zijn onder GMO (Geoptimaliseerde Meerwaarde Oplossing) te vinden

Overige suggesties zijn onder GMA (Geoptimaliseerde Meerwaarde Aanvulling) te vinden

memo : biodiversiteit

Alles wat tijdens de interviews is besproken over biodiversiteit zoals huidige betekenis, mogelijke aanvullingen en oplossingen ter optimalisering.

memo : gma: beleid combineren

Beleid kan volgens de geïnterviewde op meerdere manieren worden gecombineerd zoals door het combineren met het al bestaande natuurbeleid (Leeuwarden-bijenbeleid) als ook beleid op andere aspecten waar de meerwaarde van SOS positief invloed op heeft (gezondheid, waterbeheer).

memo : gma: projectplannen aanvullen

Projectplannen kunnen in de beginfase door het inbrengen van natuur gerelateerde onderwerpen positief worden beïnvloed zoals door groene daken.

memo : gma: samenwerking

Volgens gemeenten en organisaties biedt het samenwerken met waterschappen, lokale bedrijven, wijken en burgers een aanvulling van de huidige meerwaarde. Tijdens de interviews zijn de unie van waterschappen, STOWA, Tilburg en Bergen op Zoom als potentiële samenwerkingspartner benoemd.

memo : gmo: draaiboeken

Oplossingen die voor de behoefte in draaiboeken worden genoemd zoals het aanbod van gemeenten en organisaties om hun ervaringen te delen, workshops voor particulieren en het werken met abonnementen. Er moet op worden gelet dat ieder gemeente op zijn eigen manier werkt en daarom draaiboeken specifiek gericht op een gemeente niet altijd van toepassing zal zijn.

memo : gmo: externe capaciteiten

Externe capaciteiten kunnen het beste worden gebruikt als iedereen gebruik kan maken van zijn sterkte. Zo hebben gemeenten bijvoorbeeld externe capaciteiten nodig voor het technische gedeelte. Het zal ook helpen als externen en gemeenten regelmatig het gesprek zoeken. Daarnaast kan gebruik worden gemaakt van wijkcoördinatoren die door de gemeente of burgerinitiatieven kan worden gefinancierd.

memo : gmo: financiële ondersteuning

Oplossingen voor de vraag naar financiële ondersteuning bieden vooral waterschappen. Daaraan zijn beperkingen verbonden zoals dat waterschappen vooral mensen willen inhuren ter ondersteuning van OS i.p.v. directe financiering, dat zij alleen een deel van de kosten willen dragen en dat belangen gezamenlijk moeten zijn.

memo : gmo: netwerk

Europees, landelijk en gemeentelijk netwerk aan elkaar koppelen.

memo : gmo: uitwisseling

Uitwisseling tussen gemeenten en organisaties door workshops, bijeenkomsten en ondertekenen van consonanten.

memo : gmv: draaiboeken

Ook voor waterschappen wenselijk.

memo : gmv: financiële ondersteuning

Gezamenlijk financieringsmogelijkheden zoeken is voor het ECNC wenselijk.

memo : gmv: netwerk

Netwerk uit turnverenigingen en groenadviseurs vanuit waterschappen wenselijk. Gemeentelijk netwerk met hun netwerk verbinden is vanuit het ECNC wenselijk.

memo : gmv: onderzoek

Concrete resultaten over de insteek van burgers is vanuit de waterschappen wenselijk.

memo : gmv: uitwisseling

Gevoel voor mogelijke samenwerking creëren.

Bijlage VI Categorische codering Fase I

Legenda:

GMA: Geoptimaliseerde Meerwaarde Aanvulling (Hoofdstuk: Suggesties verbeteringen)

GMO: Geoptimaliseerde Meerwaarde Oplossing (Hoofdstuk: Suggesties verbeteringen)

GMV: Geoptimaliseerde Meerwaarde Vraag (Hoofdstuk: Verwachtingen)

HM: Huidige Meerwaarde (Hoofdstuk: Huidige meerwaarde)

Code	Den Haag	Haarlem	Maastricht	Leeuwarden	Amersfoort	Gorinchem	KBB	Consulente	Tuinbranche Nederland
Activiteiten OS Leeuwarden							1		
Adviseur voor gemeente						1			
Afsluiting interview			1					1	
B: Communicatiemiddelen				2	2		1	7	2
B: Huidige meerwaarde	1	2	1				1	2	1
B: Investering	4	1		2			2		1
Beantwoorden van vragen						1		2	
Betrokken in het werkveld								1	1
Biodiversiteit	1	1	1		2		1		
Biodiversiteit: aanvullingen	1								
Biodiversiteit: kleine projecten	3								
Biodiversiteit: te korte termijn	2			2	4		1		
Coördinatie						1	1	2	
Duurzaam den haag	1						2		
Ervaringen met SOS		2							
Functionaliteit van tuinen						1	1		
GMA: Beleid combineren				2	3				
GMA: Onderzoek							1	1	
GMA: Projectplannen aanvullen					1				
GMA: Samenwerking	5		2	3	7	1	2		2
GMA: Tuinambassadeurs								1	
GMO: Belemmeringen	4	1			2	1	1		
GMO: Draaiboeken			1				1		
GMO: Externe capaciteiten	1					1			
GMO: Financiële ondersteuning	2	1	2		10	4			
GMO: Netwerk					2		1		
GMO: Organisatie	1				2			1	
GMO: Professionalisering	2								
GMO: Uitwisseling	2	1			2			4	

GMO: Valkuilen	4				2	1	1		
GMV: Biodiversiteit							1		
GMV: Draaiboeken	1	2		3	2	2	3		1
GMV: Externe capaciteiten				2		2	2	3	
GMV: Financiële ondersteuning		1		3	2		3	3	1
GMV: Landelijke acties	1	1							1
GMV: Netwerk	2	1		2				4	
GMV: Onderzoek		1	3						1
GMV: Organisatie				5			2		3
GMV: Professionalisering		1			2			7	2
GMV: Publiciteit								1	
GMV: Samenwerking				1					
GMV: Uitwisseling	3	1	1		4	1	4	2	2
GMV: Workshops								1	
HM: Bewustwording voor gemeenten			1				1		2
HM: Burgerparticipatie			2		4				1
HM: kennis en ervaring		1	1			1		2	2
HM: Meerwaarde voor burgers		1		2					
HM: Naam en logo	2	1		2	3				1
HM: Natuur versterken					1				2
HM: Netwerk	2		1	3	2				1
HM: Uitwisseling					3		1		
HM: Zelfstandig werken					1				
Inzet burgers					2	5	3		
KBB							4		
OS Gorinchem						1			
OS Leeuwarden							2		
Samenwerking met lokaal netwerk	1	1	1	2	2		1	2	
Tevreden met contact	2	1	3		2		1		
Valkuil: Doelgroep betrekken	1			2					
Valkuil: Gemeenten zelfstandig aan de slag								1	
Valkuil: Investering					1	2			
Valkuil: Onsuccesvolle projecten			1						
Valkuil: Te lange wacht			1				1	2	
Voorbeeldprojecten	8	1	2		3	2			1